

Bevlogen en begrensd

*Een onderzoek naar de
gemeenteraadsverkiezingen van 2014*

Dr. J.J.C. van Ostaaijen

Tilburgse School voor Politiek en Bestuur

DEMOS - Centrum voor Beter Bestuur en Burgerschap

Dit onderzoek is uitgevoerd in opdracht van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. De verantwoordelijkheid voor de inhoud van het onderzoek berust bij de auteurs. De inhoud vormt niet per definitie een weergave van het standpunt van de Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.

Inhoudsopgave

Voorwoord	4
Samenvatting	6
1 Inleiding en achtergrond	10
1.1 Opzet van het onderzoek	11
1.2 Aanpak van het onderzoek	12
2 De politieke partijen en het politieke speelveld	14
2.1 De deelnemende lijsten	15
2.2 Overzicht van de vier casus gemeenten	16
3 Het verkiezingsprogramma	18
3.1 Het opstellen van het verkiezingsprogramma	19
3.2 De inhoud van het verkiezingsprogramma	20
3.3 Samenvatting	21
4 De kandidaten	22
4.1 Werven van kandidaten en opstellen kandidatenlijst	23
4.2 Omvang en inhoud van de kandidatenlijst	24
4.3 Training voor de kandidaten	25
4.4 Samenvatting	25
5 De verkiezingscampagne	26
5.1 De organisatie van de campagne	27
5.2 Inhoud en verloop van de campagne	28
5.3 Samenvatting	32
6. Uitslagen en formatie	34
6.1 De uitslagen	35
6.2 De formatie	38
6.3 Samenvatting	41
7. Bovenlokale invloed	42
8. Conclusies en aandachtspunten	46
8.1 De gemeenteraadsverkiezingen in vijf beelden	47
8.2 Trends en aandachtspunten	48
Literatuuroverzicht	52
Bijlage: Overzicht interviews	56

Voorwoord

Voor u ligt een analyse van de gemeenteraadsverkiezingen van 2014. Dit onderzoek bouwt voort op een eerste 'blik achter de schermen' bij de vorige gemeenteraadsverkiezingen (Rosema, Boedeltje 2011). Voor de totstandkoming van dit rapport is veel dank verschuldigd aan alle betrokkenen in de vier bezochte gemeenten: Gouda, Meppel, Oisterwijk en Nederweert, alsmede de lokale, regionale en nationale politici en campagneleiders die de auteur en de overige onderzoekers voor dit onderzoek te woord hebben willen staan. Al hun namen staan in de bijlage. Deze personen hebben de doorlichting van de boeiende processen rondom de lokale verkiezingen mogelijk gemaakt. In het bijzonder is dank verschuldigd aan Beatrijs Lubbers, Gert-Jan Fokkema en Nelleke van Wijk, de griffiers die ons gedurende het proces hebben ondersteund. Daarnaast dank aan Marcel Boogers en Bert Euser, die hun data over lokale politiek en lokale partijen voor dit onderzoek ter beschikking stelden.

*Julien van Ostaaijen
Tilburg University
Juli 2014*

Samenvatting

De centrale vraagstelling in dit onderzoek was: *hoe verliepen de lokale (politieke) processen en activiteiten met betrekking tot de gemeenteraadsverkiezingen van 2014, vanaf de campagne tot en met de coalitieonderhandelingen?* Een literatuuronderzoek en empirisch onderzoek in Gouda, Meppel, Oisterwijk en Nederweert liggen aan de beantwoording van deze vraag ten grondslag. De centrale vraag is beantwoord door te focussen op het verkiezingsprogramma, de kandidaat-raadsleden, de campagne, de uitslag en formatie en de rol van bovenlokale actoren.

Het *verkiezingsprogramma* is iets wat je gewoon ‘moet hebben’, ook al is de directe impact op kiezers beperkt. Het is vooral een hulpmiddel voor coalitieonderhandelingen, stemwijzer of media. Het programma wordt per politieke partij door één of enkele leden geschreven, vaak met stevige betrokkenheid van de (latere) lijsttrekker. Inhoudelijk komen veel dezelfde, algemene onderwerpen terug. In de uitwerking van de onderwerpen worden ook lokale thema’s en standpunten benoemd.

De *kandidaten* voor de verkiezingen worden vooral binnen de partij gezocht. Dat is voor sommige partijen een moeizaam proces. De algemene ledenvergadering heeft doorgaans het laatste woord over de lijstvolgorde, maar wijzigt het voorstel van het partijbestuur of een daardoor ingestelde commissie zelden meer dan marginaal. De kandidaten worden op basis van verschillende criteria beoordeeld, onder meer ‘kwaliteit’, ervaring en enkele demografische kenmerken.

De *campagne* wordt door elke partij door een betrekkelijk kleine groep opgezet en verloopt via vaste patronen. Het budget in de door ons onderzochte gemeenten varieert per partij doorgaans tussen 5000 en 7000 Euro. De meeste uitgaven zijn voor drukwerk en promotiemateriaal. Er worden in de campagne veel beproefde methoden ingezet, zoals flyer, folder, posters en debatten. Ook internet en sociale media worden veelvuldig gebruikt. Partijen willen zichtbaar zijn en hun boodschap overbrengen. Het betrekken van inwoners gaat echter moeizaam. Veel kiezers laten zich nauwelijks betrekken. Er zijn bovendien weinig verschillen tussen partijen, wat eraan bijdraagt dat de campagnes in de ogen van politici mat en weinig opwindend zijn.

De *uitslagen* van de gemeenteraadsverkiezingen weerspiegelen de landelijke politieke trends. Lokale uitzonderingen hebben een lokale verklaring. De *coalitieformatie* wordt echter meer bepaald door de lokale politieke en persoonlijke verhoudingen dan door de uitslag. De onderhandelingen voor een nieuwe coalitie worden gevoerd door een kleine groep onderhandelaars, vaak begeleid door een externe informateur en ondersteund door ambtenaren van de gemeente.

Bovenlokale actoren en ontwikkelingen spelen op drie manieren een rol bij de lokale verkiezingen: landelijke partijen ondersteunen hun lokale afdelingen in de voorbereiding, kiezers laten zich bij hun keuze leiden door opvattingen over de landelijke politiek en landelijke media en politici hebben veel aandacht voor het cumulatieve beeld van de lokale uitslagen.

De hoofdvraag wordt vervolgens beantwoord via vijf dominante beelden die uit de bevindingen naar voren komen als typerend voor de gemeenteraadsverkiezingen anno 2014:

1. *De gemeenteraadsverkiezing als strijd om de aandacht*

De campagne is een zichtbaar ritueel van de politieke gemeenschap. Het gaat om ‘exposure’. De campagne is een strijd om de media aandacht en aandacht van inwoners, ook digitaal. Het meeste campagnebudget gaat aan advertenties en promotiemateriaal. De inwoners zijn echter maar matig geïnteresseerd en laten zich maar moeilijk bij de politiek betrekken.

2. *De gemeenteraadsverkiezing als zoektocht naar verschillen*

Alle politieke partijen erkennen dat ze niet zo veel van elkaar verschillen, zowel voor wat betreft de belangrijkste onderwerpen als de keuzes daarbinnen. Dat zie je terug in de campagne. Kiezers vinden dat er weinig te kiezen is en politici bevestigen dat. De wat matte campagnevoering is daar volgens velen het meest betreurenswaardige gevolg van.

3. *De gemeenteraadsverkiezing als broertje van de landelijke verkiezing*

Landelijke campagneteams en partijbureaus ondersteunen hun afdelingen in de campagne. Dit wordt niet als dwingend ervaren; partijen ervaren veel vrijheid voor het voeren van een lokale campagne. De dominantie van de landelijke politiek bij de lokale verkiezingen uit zich vooral in het stemgedrag van veel kiezers die zich in hun keuze laten leiden door hun beeld van de landelijke politiek(e verhoudingen).

4. *De gemeenteraadsverkiezing als inmenging in coalitieonderhandelingen*

Doordat partijen op lokaal niveau inhoudelijk dicht bij elkaar liggen, zijn vaak meerdere coalities mogelijk. De uiteindelijke samenstelling daarvan wordt grotendeels bepaald door de lokale politieke en persoonlijke verhoudingen zoals die de jaren voorafgaand aan de verkiezing gegroeid zijn.

5. *De gemeenteraadsverkiezing als een door lokale liefhebbers verzorgd schouwspel*

De politieke activiteiten die met de lokale verkiezingen samenhangen en de daarop volgende onderhandelingen worden door een enthousiaste, maar relatief kleine groep opgezet en uitgevoerd. Elke partij kent een beperkte groep actieve leden en daarbinnen zetten één of enkele leden de toon. De lokale politiek vormt bovendien een eigen gemeenschap. Het is een wereld waar men elkaar kent en op elkaar let.

1

Inleiding en achtergrond

De Tilburgse School voor Politiek en Bestuur (TSPB), onderdeel van Tilburg University, heeft in opdracht van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) een onderzoek uitgevoerd naar de gemeenteraadsverkiezingen van 19 maart 2014. Met dit rapport wordt inzicht gegeven in de wijze waarop gemeenteraadsverkiezingen verlopen, vanaf de voorbereiding tot en met de coalitieformatie.

1.1 Opzet van het onderzoek

Probleemstelling

Hoewel inwoners over het algemeen tevreden zijn over het gemeentebestuur (Hendriks e.a. 2013), nemen vooral de stemintentie en belangstelling voor de lokale politiek af, in 2014 zelfs tot de laagst gemeten belangstelling ooit (BMC 2014:13; TNS Nipo 2014a). Ook in Europees verband is de belangstelling voor de lokale politiek in Nederland laag (Continu Onderzoek Burgerperspectieven 2013: 22). Tegenover deze desinteresse van velen staat de grote inspanning van enkelen. Tijdens de campagne vertonen lokale politici zich veelvuldig op straat en in de media. Toch weten we nog weinig van wat deze politici doen en wat zich achter de schermen afspeelt (cp. Rosema, Boedeltje 2011). Dit onderzoek heeft als doel inzicht te bieden in de politieke processen en activiteiten die samenhangen met de gemeenteraadsverkiezingen, vanaf de voorbereiding van de campagne tot en met de coalitieonderhandelingen na afloop. Dat leidt tot de volgende vraagstelling: *hoe verliepen de lokale (politieke) processen en activiteiten met betrekking tot de gemeenteraadsverkiezingen van 2014, vanaf de campagne tot en met de coalitieonderhandelingen?*

Uitwerking van de vraagstelling

Om een goed beeld van de lokale verkiezingen te krijgen, is de hoofdvraag vertaald in vijf deelvragen.

In elke deelvraag staat een onderdeel van de verkiezingen centraal:

1. Hoe ziet de organisatie en de inhoud van het *verkiezingsprogramma* eruit?
2. Hoe ziet de organisatie en de inhoud van de lijst *kandidaat-raadsleden* eruit?
3. Hoe ziet de organisatie en de inhoud van de *verkiezingscampagne* eruit?
4. Hoe ziet de *uitslag van de verkiezingen* en de daaropvolgende *formatie* eruit?
5. Wat is de rol van *bovenlokale actoren* bij de lokale verkiezingen?

Voor de keuze van deze deelvragen is grotendeels geput uit het werk van Rosema en Boedeltje (2011) die een eerste 'blik achter de schermen' van de lokale verkiezingen hebben geworpen. De vijfde deelvraag is daaraan toegevoegd. Van politieke partijen is te verwachten dat ze contact hebben met partijgenoten in regionaal, provinciaal en/of nationaal verband. In hoeverre deze contacten relevant zijn voor het verloop van de verkiezingen staat bij deze deelvraag centraal.

De vijf deelvragen vormen de structuur van dit rapport. Ze staan centraal in hoofdstuk drie tot en met zeven. Daarnaast kent dit onderzoek enkele door de opdrachtgever omschreven aandachtspunten. Deze aandachtspunten worden, samen met de conclusies en aanbevelingen, in het laatste hoofdstuk behandeld:

1. Wat zijn opvallende trends en trendbreuken als je de antwoorden op de vijf deelvragen vergelijkt met het onderzoek vier jaar geleden (Rosema, Boedeltje 2011)?
2. In hoeverre spelen nieuwe uitdagingen voor gemeenten een rol bij deze gemeenteraadsverkiezingen? Daarbij gaat het om de decentralisaties in het sociaal domein, bezuinigingen, regionale samenwerking, de veranderende rol van de lokale overheid in een netwerksamenleving en ICT en sociale media.
3. In hoeverre zijn er in de campagne verschillen ervaren tussen lokale partijen en lokale afdelingen van landelijke partijen?

1.2 Aanpak van het onderzoek

We hebben een literatuurstudie verricht naar de gemeenteraadsverkiezingen, met daarbij vooral aandacht voor secundaire analyses en mediaberichtgeving in de periode januari tot mei 2014. Daarnaast hebben we in een aantal gemeenten de gemeenteraadsverkiezing gevolgd. De wens trends en trendbreuken in kaart te brengen, leidde ons allereerst naar de gemeenten die ook al in het onderzoek van Rosema en Boedeltje (2011) centraal stonden: Gouda en Meppel. Daarnaast zijn op vraag van en in overleg met de opdrachtgever twee relatief kleine gemeenten uit andere delen van het land gekozen: Oisterwijk (Noord-Brabant) en Nederweert (Limburg). Hoewel we met dit onderzoek een overkoepelend beeld willen schetsen van hoe de gemeenteraadsverkiezingen in Nederland verlopen, ligt de nadruk in de analyse en beschrijving op de kleinere gemeenten en deze vier in het bijzonder. Voor het casuonderzoek is een onderzoeksstrategie gekozen die is uitgesplitst in drie onderdelen:

1. Via de griffies en de politieke partijen is verkiezingsmateriaal van de gemeente en van de politieke partijen opgevraagd. Daarnaast zijn websites en andere digitale bronnen geanalyseerd, alsmede berichtgeving van de geschreven pers.
2. Per gemeente zijn politieke partijen geselecteerd, waarvan campagneleiders, (kandidaat-)raadsleden, wethouders, lijsttrekkers, bestuurders en/of leden zijn bevestigd. Bij de selectie is onder meer gekeken naar de verhouding landelijke versus lokale partijen, nieuwe versus gevestigde partijen en coalitie- versus oppositiepartijen. Daarnaast zijn ook griffiers, burgemeesters, ambtenaren en lokale journalisten bevestigd. De lijst met namen is te vinden in de bijlage.
3. Om de stijl van partijen en politici en hun interacties beter in beeld te krijgen, is een aantal campagne activiteiten bijgewoond: een introductiebijeenkomst voor nieuwe raadsleden in Meppel (10 februari), een verkiezingsdebat in Nijeveen, Meppel (19 februari), een verkiezingsdebat in Gouda (5 maart) en de verkiezingsmarkt in Gouda (15 maart).

Onderzoeksteam en -verantwoording

Er zijn verschillende onderzoekers bij het onderzoek betrokken. Julien van Ostaaijen heeft als auteur van dit rapport de algemene analyse en de casus Gouda en Meppel voor zijn rekening genomen. Het onderzoek in Oisterwijk en Nederweert is door twee groepen studenten uitgevoerd, onder begeleiding van de auteur. Diederik Daamen, Freek Haarmans, Mathieu Monteau en Wouter Vugs hebben de verkiezingen in Oisterwijk onderzocht. Chafia Ezzarfani, Jochem van den Boogaard, Joas Platteeuw, Chris van Benschop en Wesley Paulissen hebben de verkiezingen in Nederweert gevolgd. Freek Haarmans en Joas Platteeuw hebben daarnaast aanvullend onderzoek gedaan naar de rol van bovenlokale actoren bij de lokale verkiezingen. Al hun bevindingen, rapporten en in enkele gevallen de onderliggende data (geluidsbestanden en interviewtranscripten) zijn door de auteur voor dit rapport gebruikt. Joyce Groothuizen en Chris van Benschop hebben geholpen met het uitwerken van de interviews en Joyce Groothuizen heeft de digitale campagne in Gouda en Meppel geanalyseerd. Ted van de Wijdeven, Pieter Tops, Linze Schaap, Niels Karsten, Frank Hendriks, Koen van der Krieken en Sabine van Zuydam, allen verbonden aan de Tilburgse School voor Politiek en Bestuur, hebben meegedacht en waardevolle bijdragen geleverd om het vele materiaal om te vormen tot de resultaten in dit rapport. Vanuit de opdrachtgever is een begeleidingscommissie samengesteld om het onderzoek in verschillende fasen te begeleiden en van commentaar te voorzien. Deze commissie bestond uit Ruud Smeets, Boudewijn Steur en Niek Marcelis.

De opbouw van het rapport is als volgt: In elk van de hoofdstukken drie tot en met zeven staat één deelvraag centraal, respectievelijk deelvraag 1 tot en met 5. Elk hoofdstuk bestaat uit een aantal onderwerpen, waarbij per onderwerp eerst de relevante landelijk bekende gegevens worden gepresenteerd en daarna de relevante resultaten uit de casuonderzoeken. Alle citaten die daarbij gebruikt worden, komen uit de door ons afgenomen interviews.

2

De politieke partijen en het politieke speelveld

2.1 De deelnemende lijsten

Deelnemende partijen

Volgens journalistiek onderzoek doen er in Nederland 2919 lokale lijsten mee aan de verkiezingen. Daarvan zijn er 1024 lokale lijsten, een stijging van 18% ten opzichte van 2010. Het aantal landelijke lijsten daalt juist, van 1974 naar 1895. In Brabant is het aantal deelnemende lokale lijsten het grootst (45%), in Groningen het kleinst (21%) (NOS 2014).¹ Bert Euser, die de prestatie van lokale partijen al jaren volgt, telt 324 nieuwe lokale partijen, fors meer dan in 2010 (195), 2006 (304) en 2002 (163) (Euser 2014).

Het onderscheid tussen lokale partijen en lokale afdelingen van landelijke partijen is een wat versimpelde weergave van het lokale partijlandschap. Er is voor het partijaanbod op lokaal niveau ook een vijfdeling te maken (gebaseerd op Necker van Naem 2013):

1. Partij die onderdeel vormt van een bovenlokale partij die is vertegenwoordigd in het Parlement (bijvoorbeeld PvdA, CDA, VVD)
2. Partij die onderdeel vormt van een bovenlokale partij of beweging die niet in het Parlement is vertegenwoordigd (bijvoorbeeld TROTS)
3. Partij die slechts in één gemeente meedoet (bijvoorbeeld Sterk Meppel)
4. 'Combinatiepartij': een lokale afdeling van een landelijke partij die met minimaal één andere lokale afdeling of lokale partij samenwerkt en onder een gezamenlijke lokale naam in één gemeente meedoet aan de verkiezing (bijvoorbeeld Pro in Oisterwijk)
5. Een blanco kandidatenlijst

In dit onderzoek worden categorie 1 en 2 aangeduid als 'lokale afdeling van een landelijke partij', oftewel 'lokale afdeling'. Categorie 3, 4 en 5 worden geschaard onder de noemer 'lokale partij'. Niet alle voor dit onderzoek gebruikte secundaire bronnen hanteren een dergelijk onderscheid, maar waar mogelijk expliciteren we voor de gebruikte bronnen de afwijkingen met bovenstaande indeling. Dat neemt niet weg dat enige toelichting bij deze indeling noodzakelijk blijft. Zo vallen de OPA partijen in categorie 2, vanwege de gezamenlijke uitgangspunten.² De Leefbaar-partijen vallen in categorie 3 omdat dergelijke gezamenlijke uitgangspunten ontbreken en de onderlinge (ideologische) verschillen groot kunnen zijn (Van Ostaaijen 2012).

De landelijke partijen hebben niet in alle gemeenten afdelingen. Het CDA doet in 377 gemeenten mee, gevolgd door VVD (363), PvdA (329), D66 (254), GroenLinks (206), ChristenUnie (189), SP (117), SGP (101), PvdD (12) en PVV (2). In enkele tientallen gemeenten zijn er gecombineerde lijsten (NOS 2014). De combinatie ChristenUnie-SGP en PvdA-GroenLinks kwam afgelopen jaren het meest voor (Necker van Naem 2013: 14). Op inhoud zijn de landelijke, maar vooral lokale partijen moeilijk te categoriseren, al zijn er goede pogingen daartoe (zie bijvoorbeeld Boogers 2010). Sommige partijen groeperen zich rondom een bepaalde bevolkingsgroep of religie. Er doen 70 ouderenpartijen mee, een forse toename (Nieuwsuur 2014b).³ Daarnaast zijn er jongerenpartijen en enkele Islampartijen, zoals in Rotterdam en Den Haag.

Afzien van deelname

Partijen kunnen om verschillende redenen afzien van deelname aan de verkiezing. Het gebrek aan (goede) kandidaten is een veelvoorkomende reden (Voerman, Boogers 2011). Daarnaast bepaalt de landelijke partij of een lokale afdeling onder de landelijke partijnaam aan de verkiezing mee mag doen. Soms liggen er aan het afzien van deelname andere redenen ten grondslag, zoals bedreigingen bij de VVD in Heemskerk of richting de lijsttrekker van de Partij van de Eenheid in Zwijndrecht (Binnenlands Bestuur 2014a; 2014y). Bedreigingen komen echter niet alleen voor bij kandidaat-raadsleden. In 2012 had 36% van de zittende raadsleden met een vorm van agressie te maken, een toename van 7% ten opzichte van 2010. De meeste agressie is verbaal, maar ook andere vormen, waaronder discriminatie en bedreiging, zijn toegenomen (Raadslid.nu 2012; zie ook een enquête van het dagblad Trouw: Trouw 2014a).

¹ In enkele gemeenten doen slechts drie partijen mee. Amsterdam heeft met 27 partijen het grootste aanbod (Brabants Dagblad 2014a). In Rozendaal (Gld.) en Schiermonnikoog zijn alleen lokale lijsten. In Hattem, Lingewaal, Haarlemmerliede-Spaarnwoude, Naarden Brielle alleen landelijke lijsten (NOS 2014).

² Zie www.opabeweging.nl, geraadpleegd op 23 juni 2014.

³ Opvallend is dat er geen ouderenpartijen zijn in gemeenten waar meer dan 25% van de bevolking ouder is dan 65 jaar (Binnenlands Bestuur 2014i).

2.2 Overzicht van de vier casus gemeenten

Gouda

Gouda (70.000 inwoners, 35 raadszetels) ligt in de Randstad. Alle partijen die in 2010 aan de verkiezing deelnamen, doen ook in 2014 mee, inclusief de toenmalige nieuwkomers Trots op Nederland en Gouda Positief. Gouda Positief vormt in 2014 met Gemeentebelangen Gouda een gezamenlijke lijst. Daarnaast zijn er twee nieuwkomers: OPA en Partij voor de Dieren. De PvdA is de grootste partij en vormt met VVD, CDA, D66 en GroenLinks de coalitie. Vanaf 2012 kent Gouda in de persoon van Milo Schoenmaker een nieuwe burgemeester. Zijn aanstelling volgt een roerige periode, onder meer gekenmerkt door onderzoek naar belangenverstrengeling van de toenmalige burgemeester. Eind 2013 is er een rel als de fractievoorzitter van Gouda Positief de iPad van een wethouder mee naar huis neemt en de inhoud van enkele documenten openbaart.

Deelnemende partijen en aantal zetels voorafgaand aan de verkiezingen: PvdA (7), VVD (5), Gouda Positief (3) / Gemeentebelangen Gouda (1), CDA (3), TROTS (3), D66 (3), GroenLinks (3), ChristenUnie (3), Gouda's 50+ partij (2), SGP (1), SP (1), PvdD (nieuw), OPA (nieuw).

Meppel

Meppel (33.000 inwoners, 23 raadszetels) ligt in Drenthe. De gemeente bestaat uit Meppel (27.000), Nijeveen (3.000) en enkele kleinere kernen. Alle acht partijen die in 2010 aan de verkiezing deelnamen, doen ook in 2014 mee. De SP is de enige nieuwkomer. In 2010 was D66 na acht jaar afwezigheid de nieuwkomer. Sterk Meppel (SteM) is de enige lokale partij en sinds 1994 de grootste partij in de gemeenteraad. SteM is in de jaren zeventig ontstaan bij acties tegen gemeentelijke plannen om de grachten te dempen. De coalitie bestaat uit SteM, PvdA en VVD.

Deelnemende partijen en aantal zetels voorafgaand aan de verkiezingen: Sterk Meppel (6), VVD (5), PvdA (5), CDA (3), D66 (2), ChristenUnie (1), GroenLinks (1), SP (nieuw).

Oisterwijk

De gemeente Oisterwijk (26.000 inwoners, 21 raadszetels) ligt in het midden van Noord-Brabant. De gemeente bestaat uit drie kernen: Oisterwijk (19.000), Moergestel (6.000) en Heukelom (200). Op Oisterwijk Optimaal na doen alle partijen die in 2010 aan de verkiezing deelnamen weer mee. Er zijn geen nieuwkomers. Progressief Oisterwijk (PrO), een samenwerkingsverband tussen D66, PvdA en GroenLinks, is de grootste partij. De coalitie bestaat uit VVD, PGB en PrO.

Deelnemende partijen en aantal zetels voorafgaand aan de verkiezingen: PrO (5), Algemeen Belang (4), CDA (4), VVD (4), Partij Gemeente Belangen (4).

Nederweert

Nederweert (17.000 inwoners, 17 raadszetels) is een kleine gemeente in Limburg. De gemeente bestaat uit zes kernen. Er doen net als in 2010 vier partijen aan de verkiezing mee. De coalitie bestaat uit drie daarvan: CDA, al decennia de grootste partij, PvdA en VVD. De enige lokale partij is Jongeren Akkoord Nederweert (JAN). JAN werd in 1970 opgericht als reactie op het gevoel dat burgers te veel buitengesloten werden van de lokale politiek. Het waren destijds veel jongeren die zich hierbij aansloten, vandaar de naam. JAN is al jaren de tweede partij van Nederweert.

Deelnemende partijen en aantal zetels voorafgaand aan de verkiezingen: CDA (6), JAN (5), PvdA (3), VVD (3).

3 Het verkiezingsprogramma

3.1 Het opstellen van het verkiezingsprogramma

Omvang van het verkiezingsprogramma en waarom het wordt geschreven

In de door ons onderzochte gemeenten blijkt dat een verkiezingsprogramma iets is wat je gewoon moet hebben. “Het hoort er gewoon bij”. Op de beslissing van een partij in Meppel om geen programma te schrijven, werd teruggekomen, omdat media en inwoners erom vroegen. Hoewel veel partijen een aantrekkelijk en leesbaar programma proberen te maken, erkennen de meeste politici dat inwoners niet de (voornaamste) doelgroep zijn en dat inwoners de programma’s, net als in 2010, nauwelijks lezen (Rosema, Boedeltje 2011: 17). De meeste politici leggen zich daarbij neer. Wel proberen ze de inhoud op een andere manier onder de aandacht te brengen, bijvoorbeeld door het maken van folders met een korte samenvatting. Het programma dient nog wel als inbreng voor een digitale stemwijzer (zie hoofdstuk vijf) en, net als in 2010, als hulpmiddel voor coalitieonderhandelingen. Veel van de door ons geïnterviewde politici zeggen elkaars verkiezingsprogramma’s te lezen, soms ook uit strategisch oogpunt. “Ik maak lijstjes ... waar je iemand kunt tackelen”. Veel andere politici, burgemeesters en journalisten lezen de programma’s ‘schuin’ of ‘globaal’.

De oplage van de verkiezingsprogramma’s is beperkt, ook omdat alle programma’s op internet te vinden zijn. In 2010 lag de gemiddelde omvang ervan rond de 20 tot 25 pagina’s (Rosema, Boedeltje 2011: 17, 21). In 2014 is dat ook het gemiddelde in Gouda, maar in Meppel, Oisterwijk en Nederweert liggen de gemiddelden lager, tussen 10 en 13 pagina’s.⁴

Door wie wordt het verkiezingsprogramma geschreven

In de door ons onderzochte gemeenten start het schrijven van teksten in de loop van 2013. De manier waarop dat proces is georganiseerd, varieert. Zo kan een ‘commissie’ worden gevormd. Verschillende leden, vrijwel nooit niet-leden, houden zich dan met het schrijven van het programma bezig. Een wat informelere “taakverdeling” is ook mogelijk: de onderwerpen of hoofdstukken worden verdeeld onder de partijleden, vaak op basis van expertise. En soms is het schrijven van het verkiezingsprogramma de taak van één lid of een zeer beperkte groep partijleden.

De (nog te benoemen) lijsttrekker is vrijwel altijd betrokken bij het schrijven van het programma. Soms als adviseur of ‘eindredacteur’, maar vaker als (eerste) penvoerder. Als het programma in concept af is, wordt het vrijwel altijd via een algemene ledenvergadering (ALV) aan de leden voorgelegd. Op de ALV worden doorgaans weinig inhoudelijke wijzigingen aangebracht. In sommige partijen zijn actieve leden ook al in een eerdere fase bij het verkiezingsprogramma betrokken geweest, zodat zij hun opmerkingen al kenbaar hebben kunnen maken. Bij sommige partijen wordt het programma twee keer op de ALV besproken: de eerste keer kunnen wijzigingen worden voorgesteld, de tweede keer kan het hele programma alleen worden goed- of afgekeurd.

Betrokkenheid van niet-leden en belangengroepen

In de door ons onderzochte gemeenten worden de meeste verkiezingsprogramma’s binnen de partij gemaakt. Maar dat betekent niet dat de buitenwereld niet gehoord wordt. Partijen gaan ervan uit dat hun leden in hun omgeving ideeën en meningen opdoen. Dit wordt niet altijd expliciet binnen de partij afgesproken, maar hoort impliciet bij het zijn van politicus. Daarnaast zijn er initiatieven van partijen die ook niet-leden bij het proces proberen te betrekken. Dat blijkt vaak lastig. Zo heeft Sterk Meppel een enquête uitgezet om alle inwoners te horen. Daar kwam wel respons op, maar de bijeenkomsten waarin die resultaten werden teruggekoppeld, werden matig bezocht.

Verschillende organisaties, van lokaal tot landelijk, gebruiken de periode voor de verkiezingen om hun standpunten en wensen duidelijk te maken. Zo stuurde Detailhandel Nederland al ruim een jaar voor de verkiezingen, brieven naar duizenden partijen om aandacht te vragen voor winkeliersthema’s als openingstijden en leegstand. Ook andere lobbyisten bevestigen dat deze periode het moment is om zaken te doen (NRC 2014a). Dergelijke lobby activiteiten worden bevestigd door de geïnterviewde politici in de door ons onderzochte gemeenten. Ze geven aan dat verschillende middenveld organisaties, zoals Horeca Nederland, de Kamer van Koophandel, woningcorporaties, sportverenigingen, Jeugdzorg en andere lokale en bovenlokale belangenverenigingen met hen contact opnemen. Dat doen ze zowel via algemene mails of brieven als via een persoonlijke benadering. Soms bevatten brieven zelfs concrete tekstsuggesties voor de verkiezingsprogramma’s. Alle partijen staan voor dergelijke inbreng open. Enkele partijen nodigen ook zelf uit. Er wordt wel verschillend mee omgegaan. De ene lijsttrekker neemt het “bloedserius” en kan de paragrafen laten zien waar het in het verkiezingsprogramma is

⁴ In enkele gevallen is hiervoor een internettekst overgezet naar een Word-bestand.

verwerkt. Een andere is bereid naar de suggesties te luisteren, maar laat eventuele wijzigingen in het programma over aan het initiatief van de leden.

3.2 De inhoud van het verkiezingsprogramma

In de door ons onderzochte gemeenten kennen de verkiezingsprogramma's variatie in de mate van concreetheid en gedetailleerdheid. Algemene thema's als zorg, veiligheid, financiën en bestuur bepalen doorgaans de structuur / hoofdstukindeling, ook bij lokale partijen. De uitgangspunten bij de verschillende onderwerpen zijn vaak algemeen geformuleerd en komen in verschillende partijen en gemeenten terug, zoals de "leefbaarheid verbeteren en voorzieningen op peil houden" (PvdA Gouda), "vertrouwen op de eigen kracht en ontwikkeling van mensen" (D66 Meppel) en "doen waar burgers behoefte aan hebben" (JAN Nederweert).

Namen van de verkiezingsprogramma's van lokale afdelingen die in minstens drie van de vier gemeenten meedoen en de lokale partijen (tussen haakjes het aantal pagina's)

	Gouda	Meppel	Oisterwijk	Nederweert
PvdA	Gouda Sterker & Socialer (9*)	Kracht van Meppel. Een gemeente met zorg voor elkaar (12*)		Sociaal en sterk (9)
VVD	Zet Gouda op 1 (14)	VVD Meppel – het verkiezingsprogramma (9)	Ondernemend, Realistisch, Inwonerge-richt (26)	De juiste keuze (5)
CDA	Versterken van stad, wijk, buurt en burger (12)	"Meppel verdient beter!" (7)	Tussen de Mensen (8)	Iedereen aan de slag (20)
Lokaal	Een gezonde toekomst in Gouda: daar gaan wij voor (Gouda Positief) (13*) Ander bestuur en ander beleid goed voor Gouda (GBG) (19) Nu voor later (50+) (23)	Stem voor Meppel (SteM) (10)	Sociaal, samen leven, groen! (Pro) (13) Samen verder! (PGB) (10) Verkiezingsprogramma Algemeen Belang (Algemeen Belang) (9)	Samen doen we meer (JAN) (7)

* Internettekst overgezet naar een Word-bestand

De lokale afdelingen hebben over het algemeen een concept-verkiezingsprogramma of andere handleiding voor het opstellen van hun verkiezingsprogramma waar wisselend gebruik van wordt gemaakt (zie hoofdstuk zeven). De programma's van dezelfde partij in verschillende van de door ons onderzochte gemeente kennen in omvang, inhoud en opmaak desalniettemin veel verschillen. Lokale thema's staan in de programma's doorgaans binnen de algemene hoofdstukken. Zo staat in het hoofdstuk 'verkeer en parkeren' van de VVD in Meppel de wens de tunnel naar Ezinge zo snel mogelijk aan te leggen of wenst het CDA in Gouda in het hoofdstuk 'een taak voor iedereen' vijftig extra arbeidsplaatsen voor mensen met een beperking. Enkele lokale partijen nemen in hun programma's op dat ze geen landelijke partijen zijn en dus niet te maken hebben met een "landelijk bestuur dat voorschrijft wat goed is" (Gouda Positief). In Oisterwijk hebben drie van de vijf partijen in hun programma de meeste aandacht voor het sociaal domein, de VVD heeft de meeste aandacht voor financiën en Algemeen Belang voor ruimtelijke ordening. In de verkiezingsprogramma's staan daarnaast lokale thema's, zoals het lokale zwembad, het cultuurcentrum en de ontwikkeling van het KVL-terrein. In Nederweert hebben alle partijen de meeste aandacht voor het sociaal domein. De lokale thema's die in de partijprogramma's van alle partijen in Nederweert voorkomen, zijn een gezonde leefomgeving in binnen- en buitengebied, de besluitvorming over de N266/randweg en behoud van voorzieningen in elke kern.

Decentralisaties

In 2015 krijgen gemeenten nieuwe taken. Het gaat dan om de jeugdzorg, de Participatiewet en taken afkomstig uit de Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten (AWBZ). In een analyse van gemeenten die meedoen aan het Kieskompas blijkt dat vooral jeugdzorg vaker in de verkiezingsprogramma's voorkomt, de langdurige zorg stijgt slechts met enkele procenten (VNG Magazine 2014c). Andere landelijke beelden zijn dat als partijen nog weinig over de (uitvoering van) de decentralisaties nagedacht hebben, in de programma's gemeenschappen volgen als 'mensen zijn voor ons belangrijk' of 'samenleven doe je niet alleen' (Binnenlands Bestuur 2014). Platform31 constateert uit onderzoek van verschillende verkiezingsprogramma's dat er veel overeenkomsten te vinden zijn: partijen willen de zorgopgave eenvoudiger organiseren, met de wijk als focus en minder bureaucratie en mensen moeten meer op eigen kracht staan, met steun van hun omgeving (Platform31 2014a). Ook in de door ons onderzochte gemeenten zijn de voorstellen vaak niet concreet. Tussen lokale en landelijke partijen zijn geen duidelijke verschillen. Zo behandelen de VVD en PrO in Oisterwijk de decentralisaties uitgebreid en één voor één, andere partijen doen dat korter en integraal. Iedereen wil de decentralisaties zo goed mogelijk uitvoeren, met enkel enig verschil in de uitvoering. Zoals een van de politici aangeeft: "Je ziet dezelfde zinnen: 'mensen moeten het op eigen kracht doen en anders krijgen ze hulp'. De ene partij legt wat meer de nadruk op de eigen kracht, de andere op de hulp".

3.3 Samenvatting

Het verkiezingsprogramma is iets wat je als partij 'moet hebben', ook al is de directe impact op kiezers beperkt. Het vormt vooral inbreng voor coalitieonderhandelingen, stemwijzers of media. Het programma wordt door één lid of een beperkte groep leden geschreven, vaak met stevige betrokkenheid van de (latere) lijsttrekker. Vaak wordt het uiteindelijk wel door een ledenvergadering goedgekeurd. Inhoudelijk komen veel van dezelfde, met name algemene thema's, in alle verkiezingsprogramma's terug. In de uitwerking worden ook meer lokale thema's en standpunten benoemd. De verkiezingsprogramma's zijn op de websites van de politieke partijen te vinden, maar worden over het algemeen niet actief onder inwoners verspreid.

4

De kandidaten

Raadsleden zijn onbekend. Bijna de helft van de kiesgerechtigden kan geen raadslid bij naam noemen (onderzoek Algemeen Dagblad in Binnenlands Bestuur 2014o). Bovendien blijkt dat veel inwoners niet erg positief zijn over de kwaliteit van de raad (I&O Research 2014d). Toch worden in 2014 weer ruim 9000 raadsleden verkozen.

4.1 Werven van kandidaten en opstellen kandidatenlijst

Moeite om kandidaten te werven

Het werven van kandidaat-raadsleden kost veel partijen al jaren moeite (Voerman, Boogers 2011). Uit journalistiek onderzoek blijkt dat er in 97 gemeenten problemen zijn met het vinden van kandidaten en dat er daardoor in twintig, vooral kleinere, gemeenten één of meer partijen niet meedoen aan de verkiezingen (Nieuwsuur 2014a). Eén op de drie griffiers onderneemt initiatieven om het aantal kandidaat-raadsleden te verhogen (Habets 2014: 9). Ook burgemeesters zijn actief. De burgemeesters van Zwijndrecht en Hendrik-Ido-Ambacht geven een driedaagse cursus aan inwoners die geïnteresseerd zijn om mee te doen aan de verkiezingen (VNG Magazine 2014e). In Waalwijk werken politieke partijen samen om kandidaat-raadsleden te werven (Binnenlands Bestuur 2013b).

In de door ons onderzochte gemeenten zien we een divers beeld met betrekking tot de werving. In Nederweert hebben drie van de vier partijen moeite met het vinden van kandidaten. In Oisterwijk was dat één van de vijf. Waar de ene partij spreekt over kandidaten 'sprokkelen', geeft de ander aan dat inwoners zich 'spontaan' melden. Dat werven soms lastig is, betekent overigens niet dat de gemeente er een rol in zou moeten spelen. In Meppel willen de politieke partijen niet dat de gemeente hiervoor een bijeenkomst organiseert. Veel politieke partijen beschouwen de werving van kandidaten vooral als een taak voor zichzelf.

Selecteren en beoordelen van kandidaten

In de door ons onderzochte gemeenten zoeken alle partijen, net als in 2010, kandidaten voor het raadslidmaatschap eerst en voornamelijk binnen hun partijnetwerk. De leden worden aangeschreven met de vraag wie interesse heeft en/of het partijbestuur benadert enkele leden die het voor de functie geschikt acht. Soms wordt er actief gezocht naar kandidaten buiten de partij. Zo adverteerde PrO in Oisterwijk in de plaatselijke krantjes en ook het JAN in Nederweert heeft via de media inwoners benaderd. Andere partijen geven aan dat ze altijd oog hebben voor potentiële nieuwe (kandidaat-raads)leden en daarom voor de verkiezing geen extra inspanning doen. "Ik scout altijd, overal waar ik kom", aldus een van de wethouders. Voor enkele partijen heeft werving op het laatste moment niet de voorkeur, omdat er binnen de partij regels kunnen zijn dat een kandidaat-raadslid een bepaalde periode, een half jaar of een jaar, lid van de partij moet zijn om voor die partij raadslid te kunnen worden. Het selecteren van de kandidaten, met name die voor de verkiesbare plaatsen, wordt meestal uitgevoerd door een door het partijbestuur ingestelde commissie. Een enkele keer is de ALV betrokken, bijvoorbeeld door het vaststellen van een profielschets. De commissie bestaat uit leden van de partij en over het algemeen ook van het partijbestuur. In een enkel geval wordt de commissie aangevuld met partijleden van buiten de gemeente, maar zij vormen geen meerderheid. Ook de (latere) lijsttrekker is meestal, formeel of informeel, bij het proces betrokken (zie verderop).

De commissie praat met de kandidaten en selecteert meestal op 'kwaliteit'. Als er wordt doorgevraagd op basis waarvan wordt geselecteerd, horen we verschillende antwoorden, zoals "mondelijke vaardigheden, bekend zijn in de stad en expertise op dossiers", inhoudelijke expertises op de verschillende vakgebieden, "politiek gevoel en enthousiasme" en "houding naar de samenleving, man/vrouw verdeling en bekendheid". Sterk Meppel spreekt over het opnemen van verschillende 'netwerken'. Of demografische factoren een rol spelen, wisselt per partij. Veel partijen willen wel een 'vernieuwing' of 'verjonging' en meer vrouwen op de lijst, maar geven aan dat dit lastig te verwezenlijken is. In meerkernige gemeenten vinden partijen het ook belangrijk kandidaten uit de kleinere kernen op de lijst te hebben staan. Kennis van de decentralisaties wordt nergens als doorslaggevend voor een plaats op de lijst genoemd.

Na de gesprekken met kandidaten komt de commissie tot een concept lijst. Dat is over het algemeen inclusief een voorstel voor de volgorde, maar niet altijd. Soms worden de kandidaten geclusterd. De commissie geeft bijvoorbeeld aan welke mensen de eerste vijf plaatsen dienen te krijgen, welke vijf mensen de volgende vijf plaatsen, enzovoorts. De precieze invulling vindt dan op de ALV plaats. Maar voordat de lijst naar de ALV gaat, heeft het bestuur meestal de mogelijkheid de lijst te commentariëren of te wijzigen. Op de uiteindelijke lijst staan vaak ook bestuursleden of zelfs commissieleden, meestal op lagere plaatsen. In het geval dat de commissie alleen een voorstel voor de eerste vijf of tien plaatsen doet, kan het zijn dat het bestuur de lijst verder aanvult, onder andere

met bestuursleden.

Op de ALV is het zelden spannend. In theorie is het mogelijk dat een bepaalde kandidaat leden mobiliseert om op de ALV een hogere plaats te krijgen. Omdat de ALV's over het algemeen matig bezocht worden, is het goed voorstelbaar dat dergelijke acties slagen. In de door ons onderzochte gemeenten kwamen we verschillende voorstellen tegen, bijvoorbeeld voor meer vrouwen, jongeren of juist 'ervaren mensen' of een enkele keer ook mensen met kennis van de decentralisaties hoger op de lijst. En hoewel een ALV soms wel een enkele verschuiving tot stand brengt, zijn de wijzingen beperkt en qua impact marginaal. Niettemin hoorden we van twee gevallen waar het partijbestuur de beslissing van de ALV niet accepteerde. In het ene geval moesten enkele kandidaten daardoor een lagere plaats op de lijst aanvaarden. In het andere geval traden vier van de vijf partijbestuurders af.

Lijsttrekker

In de door ons onderzochte gemeenten verschilt het proces om de lijsttrekker te benoemen per partij en gemeente. Waar er in de ene partij een verkiezing door de leden wordt georganiseerd, is het in de andere partij vanzelfsprekend dat bijvoorbeeld de fractievoorzitter lijsttrekker wordt. Over het algemeen wordt de keuze formeel op de ALV door de leden gemaakt, soms samen met de rest van de kandidatenlijst en op voordracht van het bestuur. In de praktijk is dat echter meestal een formaliteit en is al enige tijd bekend wie lijsttrekker wordt. Soms is er een duidelijke kandidaat, die zich de voorafgaande jaren al enigszins natuurlijk en zichtbaar op die rol heeft voorbereid. Andere kandidaten trekken zich dan terug of doen al bij voorbaat niet mee.

4.2 Omvang en inhoud van de kandidatenlijst

Aantal kandidaten en lijstduwers

Een politieke partij mag maximaal 50 kandidaten op de lijst hebben staan. Partijen die zestien zetels of meer hebben, mogen er maximaal 80 op hebben staan (VNG raadsledennieuwsbrief 20 december 2013). Onderzoek onder 371 lijsten toont aan dat het gemiddeld aantal kandidaten per lijst is gestegen van 17,5 in 2010 naar 20,6 in 2014 (Necker van Naem 2014). Dat kan de indruk wekken dat er genoeg kandidaten zijn voor de raadszetels. Dat is echter niet helemaal het geval. Er is ook gekeken naar het aantal beschikbare kandidaten. Dan blijkt het overschot niet groot. Gemiddeld zijn er 6,7 verkiesbare plaatsen per lijst tegenover 8,4 beschikbare kandidaten (Necker van Naem 2014).

In de door ons onderzochte gemeenten blijkt dat de kandidatenlijsten weinig zeggen over de bereidheid van mensen om de gemeenteraad in te gaan. In 2010 bedroeg het gemiddelde aantal kandidaten per lijst in Gouda 17 en in Meppel 21. Vier jaar later blijft dat voor Gouda gelijk en zakt het voor Meppel naar 19. Het gemiddelde in Oisterwijk is 26 en in Nederweert 18. Uit de interviews blijkt echter dat meer dan de helft van alle kandidaat-raadsleden, op de lagere plaatsen, geen ambitie heeft de raad in te gaan en soms echt niet wil. Veruit de meeste partijen zien dat niet als een probleem. Integendeel. Zoals een van de lijsttrekkers zei: "we hebben een diverse achterban en die wil ik graag in de kandidatenlijst vertegenwoordigd zien". De partijen verwachten dat ze met een uitgebreide kandidatenlijst meer (voorkeurs)stemmen halen. Een enkele partij is overigens wel principieel tegen het opnemen van kandidaten die niet de gemeenteraad in willen, maar dat is een uitzondering. De meeste partijen geven aan open te zijn over de motivatie van hun kandidaten, maar hoe ze dat precies doen, is niet duidelijk. Andere partijen geven aan dat de kiezer "wel begrijpt" dat lijstduwers en mensen op lagere plaatsen geen ambitie voor een raadszetel hebben.

Wie staan er op de lijst

Uit een journalistiek onderzoek van ruim tienduizend kandidaten blijkt dat de lijsten voor 73% uit mannen bestaan, vaak tussen de 50 en 65 jaar oud. Dat is nagenoeg gelijk aan 2010. De gemiddelde leeftijd van het kandidaat-raadslid is 51 jaar. Een op de vijf lijsttrekkers is vrouw (Algemeen Dagblad 2014c). Landelijk staat ongeveer de helft van de kandidaten voor het eerst op de lijst. Vier van de tien zittende raadsleden staan niet op een verkiesbare plaats. Enkele redenen daarvoor zijn het volmaken van het maximaal aantal termijnen (29%), het te grote tijdsbeslag (26%) of vernieuwing (9%) (Necker van Naem 2014).⁵

⁵ Sommige partijen hanteren een maximale termijn voor raadsleden. Dergelijke afspraken worden echter niet overal strikt nagekomen (Trouw 2014a).

In de door ons onderzochte gemeenten is niet van alle kandidaten de leeftijd gevraagd, maar voor zover zichtbaar geldt ook hier het landelijke beeld. Veel partijen spreken de wens uit jonge mensen te betrekken, maar vinden dat in de praktijk moeilijk. In Nederweert zijn er relatief weinig vrouwelijke kandidaat-raadsleden, maar zijn wel twee van de vier lijsttrekkers vrouw. Allochtone kandidaten zijn er in Nederweert niet. In Oisterwijk heeft alleen de VVD een vrouwelijke lijsttrekker. In Oisterwijk en Nederweert staan vrijwel alle zittende raadsleden op de kandidatenlijst, maar niet allemaal op een verkiesbare plaats. In Oisterwijk bestaan de verkiesbare plaatsen voor 28% uit nieuwkomers. In Nederweert is dat 43%. In Nederweert hebben de meeste partijen (bijna) de helft van de verkiesbare plaatsen toegewezen aan nieuwe kandidaten. Sommige raadsleden stoppen, andere staan bewust lager op de lijst. In Oisterwijk heeft geen enkele partij een wethouder als lijsttrekker en slechts twee partijen een fractievoorzitter. In Nederweert zijn twee van de drie wethouders ook de lijsttrekker en ook in Gouda en Meppel zijn verschillende wethouders lijsttrekker van hun partij.

4.3 Training voor de kandidaten

In de door ons onderzochte gemeenten ligt het zwaartepunt bij het verzorgen van trainingen voor (kandidaat-) raadsleden voorafgaand aan de verkiezingen bij de politieke partijen en na de verkiezingen bij de gemeenten en griffies.

In Meppel vond voorafgaand aan de verkiezing een introductie plaats van anderhalf uur, met korte toespraken van de burgemeester en de griffier. In Gouda was er voorafgaand aan de verkiezing een introductiebijeenkomst over zaken als tijdsinvestering en werd op verzoek van de aanwezigen een tweede bijeenkomst over financiën gepland. Veel meer was er niet. De politici geven aan dat de meeste trainingen voor kandidaat-raadsleden door politieke partijen zelf worden verzorgd. Hoe intensief en verplichtend dat is, verschilt per partij. Na de verkiezingen houden gemeenten zich intensiever bezig met het introduceren en trainen van de raadsleden in de verschillende onderwerpen van de gemeente en het beleid. De gemeente Gouda en Oisterwijk organiseren enkele instructies: algemeen over de rol van de gemeenteraad en de raadsinstrumenten en daarnaast een of meerdere beleidsinhoudelijke, zoals over de decentralisaties. De gemeenten Meppel organiseert ook een 'controle markt', met uitleg over rekenkamer, accountant, bezwaarschriftencommissie en audit committee. Voor dergelijke trainingen huren de gemeenten soms externen in. Ook instanties zoals de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) en Raadslid.nu bieden trainingen en cursussen aan, veel over de decentralisaties, de gemeentefinanciën en het (actief) gebruik van raadsinstrumenten. Lokale afdelingen verwijzen ook naar landelijke trainingen van hun partij en lokale partijen/afdelingen organiseren daarnaast kleine activiteiten, zoals debattraining of teambuilding.

4.4 Samenvatting

De kandidaten voor de verkiezingen worden veelal binnen de partij gezocht. Voor sommige partijen is het zoeken naar kandidaten een moeizaam proces. De relatief hoge aantallen kandidaten op de lijsten lijken het tegendeel te beweren, maar meer dan de helft van alle kandidaten heeft geen ambitie ook daadwerkelijk de gemeenteraad in te gaan. De ALV heeft meestal het laatste woord over de volgorde van de lijst, maar volgt grotendeels het voorstel van het partijbestuur of een door het partijbestuur ingestelde commissie. De leden daarvan hanteren voor de selectie verschillende criteria, waar 'kwaliteit' er een van is. Veel zittende raadsleden en wethouders zijn opnieuw kandidaat, maar er staan daarnaast veel nieuwe mensen op de lijst.

5

De verkiezingscampagne

5.1 De organisatie van de campagne

De rol van de gemeente in de organisatie

Gemeenten zorgen voor het versturen van stempassen, het inrichten en bemannen van de stembureaus en het vaststellen en bekendmaken van de uitslag. Dit wordt in de door ons onderzochte gemeenten door één of enkele ambtenaren georganiseerd. Richting de politieke partijen houden zij de lijntjes kort om te zorgen dat deze aan alle formele verplichtingen voldoen, zoals het tijdig inleveren van de kandidatenlijsten. In Gouda is berekend dat voor de organisatie van verkiezingen ongeveer 750 uur nodig is, inclusief 250 uur externe inhuur, zoals voor het opbouwen van de stembureaus en het trainen van de stembureauleden. Het aantal mensen, inclusief reserves, dat nodig is voor het werk op de stembureaus is ongeveer 300 in Gouda en 135 in Meppel.

De rol van de gemeente in opkomst en bewustwording

Gemeenten maken inwoners bewust dat er verkiezingen zijn, maar kiezen de mate van intensiteit daarin zelf.⁶ Zeven op de tien griffiers houden zich bezig met opkomst bevorderende activiteiten (Habets 2014: 5). Deze kunnen soms (politieke) kritiek uitlokken. In Amsterdam speelde de discussie of een gemeente de opkomst van speciale groepen zou moeten bevorderen, omdat dit in het voordeel van bepaalde politieke partijen zou zijn (Parool 2014). Andere gemeenten voeren bewust geen opkomstverhogende campagne, maar alleen een bewustwordingscampagne. Ook daar hangen prijskaartjes aan. In Den Haag is er 370.000 Euro voor beschikbaar, in Rotterdam 600.000 en in Utrecht 70.000 (Binnenlands Bestuur 2014f).

In de door ons onderzochte gemeenten zijn we verschillende opvattingen tegengekomen. De gemeente Oisterwijk voert bewust geen opkomstbevorderende campagne, omdat het nut ervan beperkt wordt geacht. Andere gemeenten houden zich er wat intensiever mee bezig, onder meer via de burgemeester. Zo roept de burgemeester van Nederweert alle burgers op om in zijn kantoor een kopje koffie te drinken en informatie te vragen over de verkiezingen. En in Meppel krijgen alle jongeren een Valentijnskaart met daarop een QR code die doorverwijst naar een YouTube filmpje. In het filmpje leidt een spoor van rozenblaadjes naar de burgemeester die de jongeren oproept te gaan stemmen. Ook enkele politieke partijen geven aan dat ze inwoners oproepen te gaan stemmen, zelfs als dat niet op hen is.

De campagne organisatie van de politieke partijen

In de door ons onderzochte gemeenten hebben de meeste partijen een coördinator en/of een klein team om de verkiezingscampagne te organiseren. Samen met de lijsttrekker (soms is dat dezelfde persoon als de coördinator) worden de belangrijkste activiteiten bedacht en uitgevoerd. De campagne steunt daarnaast op de actieve leden. Grote partijen hebben die over het algemeen meer dan kleinere of nieuwe partijen. Expertise onder de leden die bruikbaar is, bijvoorbeeld op het gebied van marketing of het bijhouden van websites, wordt ook benut. Een enkele partij huurt daarvoor externe professionals in. Lokale afdelingen kunnen ook op de hulp van de landelijke partij rekenen (zie hoofdstuk zeven). Het daadwerkelijk campagnevoeren is een flinke klus. Eind februari spreken de (lijst)trekkers over minstens 20 uur per week. Een van de lijsttrekkers heeft voor de campagne zelfs vijf weken vrij genomen, omdat hij niet ziet hoe hij anders het fractievoorzitterschap met het lijsttrekkerschap kan combineren en ook zijn gezin nog wat aandacht kan geven.

Financiën van de campagne

Uit onderzoek naar de financiën van politieke partijen blijkt dat de gemiddelde inkomsten van partijen op decentraal niveau (inclusief provincie en waterschap) tussen de 3000 en 5000 Euro per jaar zijn. Voor lokale partijen is het bedrag lager dan lokale afdelingen. De inkomsten bestaan voor het grootste deel uit contributie en een afdracht van de raadsleden. Een groot deel van de inkomsten is bestemd voor de verkiezingen (Necker van Naem 2013).⁷

⁶ Zo organiseert Leiden er een Verkiezingsfestival en met de Amsterdamse stempas is het mogelijk een gratis massage, een koekje bij de koffie of voorrang in de rij voor het museum te krijgen (Binnenlands Bestuur 2014g; Parool 2014).

⁷ Er bestaan verschillende richtlijnen voor de financiën van politieke partijen. Zo moeten politieke partijen jaarlijks een financieel verslag en schenkingen boven een bepaald bedrag openbaar maken (VNG Magazine 2014a). Sommige gemeenten of politieke partijen hanteren daarnaast eigen richtlijnen. Zo mogen bij het CDA giften van 1250 Euro of meer alleen met toestemming van de landelijke penningmeester worden aanvaard (Binnenlands Bestuur 2013a).

In de door ons onderzochte gemeenten liggen de campagnebudgetten voor de politieke partijen over het algemeen tussen de 5000 en 7000 Euro, met enkele uitschieters naar beneden (1500 Euro) en boven (rond de 10.000 Euro). Dat is vergelijkbaar met 2010, al werd toen gesproken over enkele partijen met een “veelvoud” van het gangbare budget; nu niet (Rosema, Boedeltje 2011: 41).

Vrijwel alle partijen betalen een groot deel van de campagne via een afdracht van de raadsleden en wethouders. Hoewel die partijen vrijwel allemaal benadrukken dat dit vrijwillig is, speelt sociale druk bij deze afdracht een rol. Het is niet vrijblijvend. Kleine of nieuwe partijen steunen ook op de giften van de initiatiefnemers. Daarnaast zijn er inkomsten van de landelijke partij, van sponsors en uit contributie. Lokale partijen ontvangen uiteraard geen bijdrage van een landelijke partij. Het gebeurt ook dat in de loop van de campagne het budget niet toereikend blijkt. Dan wordt aan de leden gevraagd opnieuw “hun portemonnee te trekken”.

Niet alle bijdragen zijn in geld uit te drukken. Naast de expertise van de eigen leden is er soms hulp van niet-partij-leden, bijvoorbeeld een horeca ondernemer die een zaal ter beschikking stelt of een drukker die goedkoop drukt. De waarde daarvan is moeilijk vast te stellen, omdat de grens tussen een gift en, bijvoorbeeld, goed onderhandelen niet altijd duidelijk is (zie ook Necker van Naem 2013). Er zijn daarnaast enkele partijen die zeggen geen giften in natura te (willen) ontvangen en alleen via “commercieel tarief” inkopen.

Drukwerk en promotiemateriaal zijn verreweg de grootste kostenpost. Voor de partijen in Oisterwijk loopt dit op tot ongeveer 80% van het budget. In 2010 was ‘drukwerk’ de belangrijkste kostenpost (Rosema, Boedeltje 2011: 40). Een mogelijk verschil tussen 2010 en 2014 zouden de kosten voor digitale promotie kunnen zijn (zie verderop).

5.2 Inhoud en verloop van de campagne

Wat de kiezers willen

Uit verschillende onderzoeken blijkt dat kiezers in 2014 gezondheidszorg/zorg en welzijn het belangrijkste onderwerp vinden, gevolgd door werkgelegenheid en vervolgens veiligheid (TNS Nipo 2014a; BMC 2014). Uit onderzoek van Ipsos blijkt de zorg ook het belangrijkste, maar dan gevolgd door woonomgeving en financiën (Platform31 2014b). Kiezers willen niet bezuinigen op zorgvoorzieningen, onderhoud van wegen en gemeentelijke voorzieningen. Bezuinigen mag volgens een meerderheid wel op kunst en cultuur (I&O Research 2014a). Gezien het belang van zorg en welzijn zijn ook de decentralisaties van belang. Uit onderzoek blijkt dat zes op de tien respondenten weten wat deze ongeveer inhouden. Tweederde heeft er weinig vertrouwen in dat het goed komt, met name voor de jeugdzorg (TNS Nipo 2014a).

Hoe de kiezers zich informeren

Uit onderzoek blijkt dat de meeste kiezers vooral kranten, radio en tv gebruiken om zich over de verkiezingen te informeren (86%). Daarna volgen discussies met vrienden, familie en collega's (46%) en 'officiële hulpen' als kieskompas en stemwijzer (43%). Eén op de drie respondenten hoopt via internet en sociale media meer te weten te komen en acht procent bezoekt een verkiezingsdebat. Websites en online stemhulpen zijn bij jongeren populair (I&O Research 2014f). Een exitpoll in Tilburg bevestigt dat lokale weekbladen en regionale dagbladen het meest als informatiebron worden gebruikt. De stemhulp en de gemeentelijke verkiezingskrant zijn ongeveer even populair, maar bij jongeren tot 34 jaar wordt vooral de stemhulp veel gebruikt (Van Ostaaijen e.a. 2014). Deze resultaten zijn vergelijkbaar met een exitpoll in Enschede (Boogers 2014).

In de berichtgeving in de door ons onderzochte gemeenten houdt de gemeente zich zoveel mogelijk neutraal. Er is een gemeentelijke website, waar naar partijen of partijprogramma's kan worden doorgelinkt en er is een gemeentelijke verkiezingskrant. In hoeverre deze ook daadwerkelijk gebruikt of gelezen worden, is niet onderzocht.

De campagneactiviteiten

Veel van de in de Nederlands gebruikte methodieken en instrumenten zijn beproefd. Er zijn veel debatten, kiezerscontacten, er worden spullen en gadgets uitgedeeld en posters opgehangen. Uit een enquête onder griffiers blijkt dat er een stijging is van het aantal verkiezingsdebatten, maar dat er minder stemhulpen worden aangeschaft en ingezet. Publicaties in huis-aan-huisbladen zijn het meest populair en nemen naar verwachting iets toe (Habets 2014: 20). Daarnaast zijn er (relatief) nieuwe ontwikkelingen. In onder meer Amsterdam en Tilburg duiken *trotters* op, verplaatsbare borden met daarop alle verkiezingsposters netjes naast en onder elkaar.

Deze zouden ‘hufterproof’ moeten zijn en overplakken onmogelijk en overbodig maken. Een andere nieuwigheid is een *campagnewinkel* of *pop-up store*. In een gebouw, vaak een leeg winkelpand, presenteert een politieke partij zich aan de kiezers. Ze duiken op in onder meer Tilburg, Sneek, Amersfoort, Den Haag, Wijchen, Gemert en Deventer (Binnenlands Bestuur 2014d; Volkskrant 2014a). De animo van kiezers lijkt er nog niet groot voor. D66 in Haarlem schat ongeveer vijf bezoekers per dag te ontvangen (Binnenlands Bestuur 2014d). En daarnaast proberen politieke partijen steeds *fijnmazigere en professionelere analyses van stemgedrag* te maken, bijvoorbeeld door te zoeken naar ‘focuswijken’ met onbenut kiezerspotentieel (zie bijvoorbeeld NRC 2014e) of analyses van hun landelijke partij op te vragen (zie hoofdstuk zeven).

In de door ons onderzochte gemeenten zijn de beproefde methodieken en instrumenten ingezet. Er zijn veel flyers en folders, advertenties en debatten. Het hoge aantal debatten zorgt ervoor dat geregeld andere kandidaten dan de lijsttrekker aanschuiven, bijvoorbeeld iemand die gespecialiseerd is in het betreffende thema of een kandidaat die uit de kern of wijk komt waar het debat wordt georganiseerd. “Ik kies mijn debatten. Zit er pers bij? Is het een thema dat me aanspreekt? Nee? Dan ga ik niet”. Een van de geïnterviewde politici vermoedt dat het hoge aantal debatten te maken heeft met verenigingen die bang zijn subsidie te verliezen en met het organiseren van een debat politieke aandacht voor hun activiteiten vragen. Daarnaast wordt er veel gefolderd en geflyerd. “Op sommige zaterdagmiddagen kon je niet op straat lopen zonder twee à vier partijen tegen te komen,” aldus een observant in Meppel. Maar ook de min of meer nieuwe instrumenten worden benut. Het CDA in Meppel en de VVD in Nederweert openen een campagnewinkel en veel partijen analyseren het lokale electoraat. Sterk Meppel probeert via enquêtes de wensen per wijk te leren kennen om daar vervolgens de campagne, onder meer in de vorm van folders, op af te stemmen.

Inhoud, toon en afspraken

In de door ons onderzochte gemeenten zijn de meeste geïnterviewden het, net als in 2010, eens dat de inhoudelijke verschillen tussen de partijen minimaal zijn. Het is de belangrijkste reden dat de campagnes gekwalificeerd worden als ‘mat’ of weinig spannend. “Voor tachtig procent willen we hetzelfde”. Dit toont zich vooral in de debatten. Op de meeste ‘landelijke’ thema’s is veel overeenstemming. De decentralisaties zo goed mogelijk uitvoeren, de veiligheid zo goed mogelijk waarborgen en bezuinigingen alleen waar nodig. Als er rondom deze thema’s discussie is, dan is het vooral over de uitvoering, zoals de mate van zelfredzaamheid (decentralisaties) of wel of geen extra cameratoezicht (veiligheid). Lokale onderwerpen kunnen soms voor wat meer polarisatie zorgen, maar ook daar is vaak brede overeenstemming. Zo willen in Nederweert alle partijen graag het centrumplan voltooien. Er zijn alleen kleine meningsverschillen, zoals over de onduidelijkheid van de rijrichting en of er voldoende naar de burgers geluisterd wordt. En in een van de verkiezingsdebatten in Meppel begint de debatleider met “laten we er een debatscherpe avond van maken”, maar moet hij al bij het eerste onderwerp, de huisartsenpost, constateren dat alle acht partijen het eens zijn. In Gouda werd door verschillende betrokkenen geconstateerd dat “de campagne minder scherp verliep dan de verhoudingen in de raad zijn”.

De matheid in de campagne kwam volgens enkele partijen ook door de bezuinigingen. Er is minder geld, dus kun je minder beloven. “Van die hele dure plannen, die zet je er nu niet in, ... dat geld is er niet. Dus daarmee kom je toch dicht bij elkaar”. Sommige partijen proberen zich (daarom) te onderscheiden door een speerpunt te kiezen. Zo hamert D66 in Meppel op de slechte financiële positie van Meppel en de VVD in Nederweert richt zich op het aanleggen van een glasvezelnetwerk in het buitengebied.

Ook de ‘strijd’ in de campagne is minder hard. In 2010 werd geconstateerd dat er minder dan voorheen sprake was van een ‘plakoorlog’ en er steeds vaker afspraken worden gemaakt om de campagne ordentelijk te laten verlopen (Rosema, Boedeltje 2011: 38). In 2014 gaat dat verder. In Meppel worden posters door de partijen gezamenlijk geplakt en in Gouda worden verkiezingsborden ‘gereserveerd’. Hiermee vervalt ook een element van strijd. De spanning van elkaar aftroeven (als eerste plakken, de beste plaats vinden) is volgens betrokkenen ook een leuk onderdeel van het campagne voeren.

De decentralisaties

In alle door ons onderzochte gemeenten spelen de decentralisaties een rol in de campagne. Vaak worden ze in de vorm van 'de zorg' of 'het sociale domein' ook in één of meer debatten besproken. De discussies blijven echter algemeen. Voor veel kiezers en politici blijft het (daardoor) onduidelijk wat de impact van de decentralisaties precies is. Over de grote lijnen is iedereen het wel eens. De decentralisaties moeten 'zo goed mogelijk uitgevoerd worden' en 'geen enkel kind moet tussen wal en het schip komen'. Als er discussie is, gaat deze vooral over uitvoering, zoals hoeveel verantwoordelijkheid moet er nu precies naar de burger? Of moet er een pilot komen voor de nieuwe organisatie van de zorgtaken? Een van de partijen in Nederweert is voor, terwijl de andere partijen aan de slag willen. Een compromis dat wordt voorgesteld, is om te leren van pilots in buurgemeenten. Ook in andere gemeenten verlopen de debatten over de decentralisaties moeizaam (Volkskrant 2014g).

Het nut van de campagne en het bereiken van de kiezer

In de door ons onderzochte gemeenten blijken bij politici verschillende beelden te bestaan over het nut van de campagne. Waar ze het wel over eens zijn, is dat de campagne een ritueel is waaraan moeilijk te ontsnappen valt. Een van de politici noemde het een 'carrousel'. Je stapt erin en gaat mee voort. De impact van de campagne op de kiezer mag dan beperkt zijn - en velen politici vinden dat - maar niet meedoen, valt op. En dat kan weer benadrukt worden door collega politici en de media, als die laatste tenminste aanwezig zijn. Niemand wil het verwijt krijgen zich te verstoppen. De rite van het campagnevoeren valt vooral op bij de debatten. Veel politici vinden het aantal debatten te hoog - in Meppel waren er dertien, in Gouda meer dan tien - maar als één politieke partij op een uitnodiging ingaat, volgen de andere partijen meestal vanzelf. Veel politici geven aan dat ze hier wat meer behoefte hebben aan (door henzelf georganiseerde) regie.

Over het algemeen worden debatten door inwoners slecht bezocht. Er zijn vooral aanhangers van partijen aanwezig. Veel politici verbaast dat niet. Ze vinden een debat niet het beste middel om de kiezer te bereiken. Ze vinden het sowieso moeilijk de kiezer te bereiken. Op straat zijn inwoners meestal niet geïnteresseerd in folders of flyers. Met de eigen achterban raak je nog wel in gesprek, maar met andere mensen nauwelijks. Een debat met minister Stef Blok in Meppel trok maar enkele tientallen aanwezigen. Sterk Meppel die na een enquête over de wensen van verschillende wijken in die wijken terugkoppelbijeenvakomen hield, ondervond dat daar nauwelijks interesse voor was. In Nederweert sloegen drie van de vijf dorpsraden een verzoek van een van de partijen om in gesprek te gaan af. En in Oisterwijk heeft een van de partijen bewust geen extra contactmomenten met burgers in het campagneplan opgenomen, omdat er onder burgers niet veel animo voor dat soort acties zou zijn.

Zichtbaarheid

In de door ons onderzochte gemeenten staan tegenover de moeilijkheden om met burgers in contact te treden ook succesvollere verhalen. Informele contacten lijken vaak goed te werken. Het CDA in Nederweert heeft goede ervaringen met een politiek café. Tegenover de partijen die zich wat minder op direct contact met burgers richten, staan nog steeds veel partijen die dat contact erg belangrijk vinden. Zo geeft PrO in Oisterwijk aan minder te folderen en flyer en meer persoonlijk contact met mensen te zoeken. Via training geeft ze haar mensen uitleg hoe dat het beste te doen. Bovenal vinden partijen het belangrijk om in de campagne zichtbaar te zijn. Dat begrip valt in veel gesprekken. "De slechtste campagne is niet zichtbaar zijn", aldus een van de respondenten. Er wordt gedacht in termen van 'exposure'. "Als de media aanwezig zijn, is dat beter. Bij Facebook is het ook goed. Twitter is voor politici, maar via de media heb je daar ook goed bereik mee". Sterk Meppel geeft aan dat je in de campagne op het gevoel van kiezers in moet spelen. Dat er weinig mensen op de terugkoppelbijeenvakomen komen (pagina 30), maakt dan niet uit. Het gaat om zichtbaarheid en het vestigen van het beeld van een partij die luistert. Partijen proberen ook met bijzondere acties de aandacht van de media te trekken en hopen zo op 'free publicity'. Zo reed in Meppel D66 met een grote bus rond en reikte de VVD cadeaus uit aan mensen die op straat de stemwijzer invulde en waarbij de VVD als stemadvies uitkwam. Een andere partij hield een wedstrijd steunkousen aantrekken en Sterk Meppel kwam in de krant met het bericht dat ze het campagnebudget onder verenigingen zou gaan verdelen. De zichtbaarheid van de campagne geldt ook voor de kandidaten. "De campagne is ook belangrijk om mij te leren kennen," aldus de lijsttrekker van een nieuwe partij. Binnen partijen worden afspraken gemaakt over het al dan niet toestaan van persoonlijke campagnes. Een veel gehoorde afspraak is dat het alleen wordt toegestaan mits een persoonlijke campagne niet tegen de partij of andere kandidaten van de eigen partij gericht is.

De digitale campagne

Internet en sociale media worden als belangrijke instrumenten gezien om als partij zichtbaar te zijn. Er is wel een verschil in ervaren relevantie. Meer dan een derde van de raadsleden denkt dat ze via sociale media veel kiezers kan bereiken, terwijl negen op de tien Nederlanders Facebook of Twitter daar helemaal niet voor gebruikt (TNS Nipo 2014b). In de campagne worden YouTube en Twitter veelvuldig ingezet en ook de *polfie* en *stemfie* rukken op. De *stemfie* is een selfie (een gefotografeerd zelfportret) in het stemhokje, een *polfie* is een selfie van een (lokale) politicus met op de achtergrond een spandoek of poster van de partij (Binnenlands Bestuur 2014b).

In de door ons onderzochte gemeenten is er vanuit de politiek veel belangstelling voor de sociale media als middel om campagne te voeren. Partijen willen bovendien de indruk vermijden *niet* op sociale media actief te zijn. Vooral Facebook (als vervanger van Hyves), YouTube en Twitter worden veelvuldig ingezet. “Henk en Ingrid willen niet op straat aangesproken worden, maar wel op sociale media”, aldus een van de lijsttrekkers. In Nederweert hebben alle vier de partijen een Facebookaccount en drie van de vier partijen een Twitteraccount. Bij een van de partijen is het zelfs voor alle kandidaat-raadsleden verplicht om op Twitter en Facebook een account te hebben. Een van de partijen geeft aan door de digitale campagne nu later te beginnen met het ophangen van posters en flyers en er daar ook minder van op te hangen. Een andere partij geeft echter aan dat het flyer en folderen er door de digitale campagne niet minder op is geworden. In Gouda hebben de partijen gemiddeld 406 volgers op Twitter en 158 likes op Facebook, in Meppel is dat respectievelijk 292 en 123. De hoogst scorende partij in iedere gemeente behaalt ongeveer drie keer deze aantallen.

Over het algemeen volgen de partijen wat er op de sociale media gebeurt. “Wij monitoren alles ... bezoekers, ... de beweging die ze maken, ... de likes”. Een van de partijen heeft voor de begeleiding van de digitale campagne zelfs een externe aangetrokken. Daarnaast zijn er cursussen vanuit de landelijke bureaus. “Je merkt dat politici goed nadenken over wat er door wie wordt opgezet, richting inwoners,” aldus een griffier. De sociale media worden echter nog vooral gebruikt om te zenden. Een van de politici laat Twitter automatisch twee Tweets per dag de lucht insturen. Een ander geeft aan: “Door zes verschillende doelgroepen aan te spreken is er altijd wel iemand die geraakt wordt”. Op Twitter vindt veel communicatie plaats tussen partijen. Politici reageren veelvuldig op elkaar. Ze hopen dat een journalist een onderwerp oppakt en er een bericht over maakt. Opvallend is verder dat de toon tussen politici in de digitale interactie over het algemeen ‘scherper’ en ‘harder’ is dan de toch wat gezapigere ‘fysieke’ campagne (zie pagina 29). “Toen de ene [politicus] tweette om mensen naar het stembureau te helpen, kwam daarop gelijk de reactie dat dit wel erg veel op ronselen leek”. Een andere politicus constateert veel “flauwe reacties” op tweets van andere partijen.

Digitale stemhulpen

Digitale stemhulpen spelen een aanzienlijke rol in de verkiezingen. In Nederland zijn er drie grote: Stemwijzer, Kieskompas en DeStemVan. De afname daarvan is gedaald van 120 stemhulpen in 2010 tot 100 in 2014 (Binnenlands Bestuur 2013c). De redenen voor die afname zijn de kosten, tijdsinspanning en een relatief beperkt zichtbaar resultaat (Habets 2014: 5).⁸ De Stemwijzer is door bijna een miljoen mensen ingevuld, het Kieskompas door bijna een half miljoen (Volkskrant 2014h). Er komen ook stemhulpen bij. Zo is er een stemwijzer van Milieudefensie en een van homobelangenorganisatie COC, waarmee men kan zien wat partijen gedaan hebben en gaan doen voor homoseksuelen en welke kandidaten homoseksueel, biseksueel of transgender zijn (Binnenlands Bestuur 2014c).

In de door ons onderzochte gemeenten worden de stemhulpen ook gebruikt. Gouda heeft het Kieskompas en DeStemVan (die laatste werd gratis aangeboden). Meppel heeft voor de derde opeenvolgende keer de Stemwijzer. Daarnaast hebben lokale media in Meppel en Oisterwijk ook digitale stemhulpen ontwikkeld. De politieke partijen voelen soms enige sociale druk om aan een stemhulp mee te doen. Ze geven ook aan dat een neveneffect van deelname is dat partijen zich min of meer gedwongen voelen verschillen ten opzichte van elkaar te zoeken en te benadrukken. De landelijke partijen bieden hun lokale afdelingen hulp bij het invullen van de stemhulp.

Negatief in het nieuws

Dat campagne voeren niet alleen maar leuk is, bewijzen enkele incidenten. Zo heeft de PvdA in Geldrop-Mierlo te maken met bedreigingen en het in brand steken van een aanhanger met campagnemateriaal (Algemeen Dagblad

⁸ De directeur van Kieskompas beweert dat de opkomst er twee tot dertien procent mee wordt verhoogd (Binnenlands Bestuur 2013c), maar het nut van stemhulpen blijft bovenal een terrein waar nog weinig onafhankelijk wetenschappelijk onderzoek naar is verricht.

2014b). De weken voor de verkiezingen zijn er vooral verhalen over het ronselen van stemmen (Binnenlands Bestuur 2014k; 2014q; 2014r; NRC 2014b). Burgemeester Hamming van Heusden houdt daarop een pleidooi om het stemmen met volmachten af te schaffen. Volgens de Kiesraad zijn er geen signalen dat ronselen op grote schaal plaatsvindt (Brabants Dagblad 2014b). Er is wel een grijs gebied. Zo haalt het CDA in Westervoort en Hoogeveen kiezers op die slecht ter been zijn. De lokale partij Ouder-Amstel Anders adverteert met “We komen je stem wel even halen” (NRC 2014b). In de door ons onderzochte gemeenten lijkt van ronselen geen sprake. Wel adverteert de PvdA Meppel op haar website met een ‘rode taxi’ om mensen die slecht ter been zijn naar het stembureau te brengen.

De rol van de media

Al langer verschijnen berichten dat lokale politieke berichtgeving van regionale media afneemt en daarmee een belangrijke controlefunctie op lokaal niveau tanende is. Het aantal journalisten bij regionale kranten is de afgelopen twintig jaar bijna gehalveerd. Zogenaemde ‘hyperlocals’, onafhankelijke websites, zouden de toekomst kunnen zijn, maar die brengen vooralsnog vooral gerecycled materiaal (NRC 2014c).

In de door ons onderzochte gemeenten zijn dergelijke ontwikkelingen zichtbaar. In het onderzoek uit 2010 bleek de samenvoeging van enkele lokale/regionale media (Rosema, Boedeltje 2011: 42) en ook in 2014 worden de verkiezingen door een, in de ogen van politici, beperkt aantal media gevolgd. In Oisterwijk en Nederweert betreuren politici het dat de regionale kranten steeds minder aandacht aan de verkiezingen in hun gemeenten besteden. En in beide gemeenten proberen lokale media en websites in dat gat te springen.

Vrijwel alle politici hebben wel een mening over de gekleurdheid of vooringenomenheid van de (traditionele) lokale en regionale media en journalisten. Dat leidt tot uitspraken als “hij vindt het een rooie krant” of “wij waren de enige partij waar geen foto bij stond”. Niemand vindt de media neutraal, al moet daar ook bij worden gezegd dat niemand grote klachten heeft. Men is blij dat er aandacht voor de lokale verkiezingen is. Journalisten en politici hebben elkaar nodig. Politici willen zoveel mogelijk media aandacht en de media en journalisten verdienen aan de verkiezingen, met name aan advertenties. Digitale media met een groot bereik worden daarin overigens wel nieuwe concurrenten voor de traditionele media, zoals onder meer te zien in Oisterwijk en Nederweert. Dat neemt niet weg dat de journalisten (van de traditionele media) al jaren meelopen. Ze kennen de politici goed en vice versa. Tussen journalisten en politici ontstaan vriendschappen of andere positieve dan wel negatieve relaties. Deze werken door op het professionele terrein, op zijn minst in de beeldvorming. “Bepaalde kandidaten van die lijst krijgen niets bij [die journalist] voor elkaar, terwijl [die andere] een goede persoonlijke verhouding heeft en wel veel gedaan krijgt”. De journalisten en politici komen elkaar veelvuldig tegen. “Er is niet veel afstand hier. Dat heeft voordelen, benaderbaarheid. Je komt elkaar toch vaak weer tegen. Volgende week heb ik misschien de wethouder weer nodig voor een verhaal.”

5.3 Samenvatting

De campagne wordt door elke partij door een betrekkelijk kleine groep opgezet. De campagne verloopt via vaste patronen en kent vaste rituelen. Het budget in de door ons onderzochte gemeenten varieert over het algemeen tussen de 5000 en 7000 Euro. De meest uitgaven zijn bestemd voor drukwerk en promotiemateriaal. Veel beproefde methoden, zoals flyereren, folderen, posters en verkiezingsdebatten worden ook in 2014 weer ingezet. Partijen willen zichtbaar zijn en hun boodschap overbrengen. Daarvoor worden ook internet en sociale media ingezet. Het betrekken van inwoners gaat echter moeizaam. Veel kiezers laten zich moeilijk betrekken. In de campagne valt vooral op dat er weinig verschillen zijn tussen partijen. Dat draagt eraan bij dat de campagnes in de ogen van politici mat en weinig opwindend zijn.

6.

Uitslagen en formatie

6.1 De uitslagen

Stembureaus

Op 19 maart 2014 was het in Nederland op veel plaatsen mogelijk te stemmen. Onder de bijzondere plaatsen: het voetbal stadion van Sparta in Rotterdam, een onderzeeër in Den Helder, het Rijksmuseum in Amsterdam en een klooster in Maastricht. Daarnaast is het aantal NS stations waar gestemd kan worden sinds de introductie in 2006 toegenomen tot 49. Op de centraal stations van de vier grote steden stemden ongeveer 9000 mensen (Volkskrant 2014e). In enkele gemeenten gingen sommige stembureaus al om middernacht open, zoals in Den Haag, Tilburg en Haarlemmermeer. Er waren daarnaast enkele lokale opvallendheden in het functioneren van de bureaus. Zo konden in het gemeentehuis van Tubbergen mensen zonder identiteitsbewijs stemmen als ze door twee leden van het stembureau werden herkend (NRC 2014d; Binnenlands Bestuur 2014s).

Stemmen tellen en hertellen

Het tellen van de stemmen vindt na het sluiten van de stembureaus plaats. Gemeenten hebben daar over het algemeen vaste tellers voor. In Amsterdam en Rotterdam meldden zich binnen een dag duizenden belangstellenden toen om extra mensen werd gevraagd (Binnenlands Bestuur 2014e). Afwijkingen bij het tellen worden per stembureau genoteerd. Uit een steekproef van het Algemeen Dagblad blijkt dat Amsterdam 2478 afwijkingen heeft, Rotterdam 1666, Den Haag 552, Utrecht 109, Groningen 53 en Tilburg 43 (VNG Magazine 2014f). In vijf gemeenten is een proef gehouden om de stemmen centraal te tellen: de stemmen per partij worden in het stembureau geteld, maar het tellen per persoon vindt op het centrale stembureau plaats (Binnenlands Bestuur 2014u). In 27 gemeenten zijn de stemmen herteld (Kiesraad 2014).⁹ Meestal volgt een hertelling vanwege een hoog aantal blanco stemmen of omdat er met weinig stemmen verschil (rest)zetels zijn toegekend (Algemeen Dagblad 2014d). In Vlissingen was zelfs na hertelling nog geen duidelijkheid over de verdeling (Binnenlands Bestuur 2014q).

In Meppel en Gouda zijn voldoende vrijwilligers voor het werk op de stembureaus. Er is een min of meer vaste groep, waardoor voor nieuwe aanwas niet altijd ruimte is. Het voordeel van de vaste groep is de ervaring. Het nadeel is dat aansturen op basis van nieuwe richtlijnen soms lastig is. Mensen hebben toch hun ingesloten patronen. “Ik kan niet overal bij zijn ... Als de een zegt dat hij niet functioneert, zegt de ander dat het wel meevalt,” aldus een betrokken ambtenaar. In geen van de door ons onderzochte gemeenten is een hertelling gehouden.

Opkomst

Voorafgaand aan de verkiezingen bestond de vrees dat de opkomst in Nederland verder zou afnemen, wellicht tot (fors) onder de 50% (TNS Nipo 2014a). Uiteindelijk was het landelijke opkomstpercentage 54%, een daling van 0,13 procentpunt. Belangrijke redenen voor kiezers om thuis te blijven, zijn dat ze geen vertrouwen in de politiek en een negatief beeld over politici hebben, dat ze de relevantie van de lokale politiek en gemeenten niet zien en/of dat ze onvoldoende verschillen zien tussen partijen en dus vinden dat er weinig te kiezen is (Boogers e.a. 2010; Van Ostaaijen 2013). Onderzoeken voorafgaand aan de verkiezingen van 2014 bevestigen dat beeld (BMC 2014; I&O Research 2014e).¹⁰ Een derde van de niet-stemmers zou wel gaan stemmen als dat via internet of smartphone zou kunnen (I&O Research 2014e).

In drie van de vier door ons onderzochte gemeenten daalt de opkomst: in Gouda met ruim 3 procentpunten, in Oisterwijk en Nederweert met minder dan 1 procentpunt. In Meppel is de opkomst met bijna 3 procentpunten gestegen.

⁹ In Aalten, Aalburg, Appingedam, Boxtel, Houten, Strijen, Vught, Waddinxveen, Weert, Wijchen en Zaltbommel op initiatief van het centraal stembureau. In Boxtel, Hardinxveld-Giessendam, Heerlen, Noordwijk, Vlissingen, Culemborg, Zederik, Strijen, Kaag en Braassem, Landerd, Menameradiel, Simpelveld, De Bilt, Venlo, Voorschoten en Wassenaar op initiatief van de gemeenteraad.

¹⁰ Mensen blijven thuis omdat ze niet geïnteresseerd zijn (31%), geen vertrouwen hebben in de lokale politiek (18%) en niet weten op welke partij ze moeten stemmen (16%) (BMC 2014; zie ook: Volkskrant 2014d). Niet-stemmers vinden dat politieke partijen zich duidelijker van elkaar moeten onderscheiden (19%) en dat de politieke discussie begrijpelijker moet worden (16,6%) (I&O Research 2014e).

Opkomst (in percentage) in de door ons onderzochte gemeenten (Kiesraad)

Nederland			Gouda			Meppel			Oisterwijk			Nederweert		
2006	2010	2014	2006	2010	2014	2006	2010	2014	2006	2010	2014	2006	2010	2014
58,56	54,13	54,00	59,42	59,20	55,94	63,79	56,15	58,90	58,97	55,12	54,43	66,51	58,46	58,20

Dat de opkomst in Gouda daalt, wordt onder meer verklaard doordat het tumult van vier jaar geleden, zoals de overlast van bepaalde groepen (Rosema, Boedeltje 2011: 48), gedaald is. Ook de twee politieke nieuwkomers zijn in stijl gematigder dan de eerdere nieuwkomers. De daling van de opkomst in Meppel in 2010 werd verklaard door een gebrek aan aansprekende onderwerpen (Rosema, Boedeltje 2011: 49). Hoewel de campagne in 2014 niet als erg spannend te betitelen valt, hebben kiezers wellicht toch het gevoel gehad dat er meer te kiezen was. En men vermoedt dat de deelname van de SP die landelijk winst boekte, nieuwe kiezers naar de stembus heeft gekregen. In Oisterwijk werd bewust geen campagne gevoerd om mensen naar de stembus te krijgen. Dit is volgens een betrokkene een goede keuze geweest. In andere gemeenten was immers ondanks dergelijke campagnes ook weinig vooruitgang te zien.

De uitslag

De uitslag van de verkiezingen volgt landelijke politieke trends. Enkele daarvan, zoals het verlies voor de regeringspartijen VVD en PvdA, maar ook de winst voor de lokale partijen, zijn al voor de verkiezingen voorspeld (zie onder meer: I&O Research 2014c; BMC 2014). Uiteindelijk stijgt het percentage stemmen voor lokale partijen landelijk met ruim 4 procentpunten, gevolgd door D66 met bijna 4 en de SP met 2,5. De PvdA verliest 5,5 procentpunten, gevolgd door de VVD met bijna 3,5.¹¹

Uitslagen Nederland en de vier gemeenten (in percentages) (website Kiesraad, geraadpleegd op 13/5/2014)

	Nederland		Gouda		Meppel		Oisterwijk		Nederweert	
	2014	2010	2014	2010	2014	2010	2014	2010	2014	2010
Lokaal	27,77	23,66	19,62	18,09	22,00	24,00	70,84	61,69	30,98	31,60
			50+ GoPo/ GBG	50+ GoPo GBG	Sterk Meppel	Sterk Meppel	PrO AB GB	PrO AB GB OO	JAN	JAN
PvdA	10,25	15,74	12,25	18,04	13,54	19,65			9,32	16,56
VVD	12,21	15,68	9,25	12,73	15,81	20,04	16,86	18,36	12,00	15,53
CDA	14,43	14,80	7,46	9,25	12,41	13,10	12,30	17,02	47,70	36,30
D66	12,06	8,18	17,08	8,77	10,46	8,01				
GL	5,38	6,73	6,08	8,56	5,08	7,33				
SP	6,60	4,13	7,31	3,83	10,43					
CU	4,06	3,76	9,01	7,10	10,27	7,86				
SGP	1,25	1,77	6,01	4,66						
PvdD	0,52	0,30	2,62							
TROTS	0,03*		2,45	8,93						
OPA	0,03*		0,85							

* De uitslagen van TROTS en OPA zijn op de website van de Kiesraad samengevoegd

Beter nog dan alle lokale uitslagen bij elkaar op te tellen, toont de landelijke trend zich door op individuele gemeenten te focussen. Zo blijkt in een analyse van de G32 en G4 gemeenten dat de PvdA en GroenLinks in 34 van 35 ervan verliezen, VVD verliest in 33 van 35 en het CDA verliest in 29 van 35. D66 wint juist in 34 van 35, lokale partijen winnen in 28 van 35, de CU wint in 22 van 26 en de SP wint in 27 van 31 (Platform31 2014c). In de door ons onderzochte gemeenten volgen vrijwel alle partijen het landelijk patroon: verlies voor partijen die

¹¹ In die berekening moet worden meegenomen dat niet elke landelijke partij in elke gemeente een lokale afdeling heeft. Het is daarom lastig de absolute percentages van Nederland met die van individuele gemeenten te vergelijken.

landelijk verliezen (PvdA, VVD, CDA, GL), winst voor partijen die landelijk winnen (lokale partijen, D66, SP, CU). Naast het (lichte) verlies van Sterk Meppel is Nederweert daarop een opvallende uitzondering. In Nederweert wint het CDA (flink) en verliest de lokale partij JAN (licht). Verder valt op dat – ondanks opmerkingen over de berekening van de uitslag (zie voetnoot 11) - van alle twintig uitslagen van de grotere lokale afdelingen slechts vier uitslagen meer dan twee procentpunten van de landelijke trend afwijken.¹²

De uitslagen die meer dan twee procentpunten met de landelijke trend verschillen, zijn grijs

	Nederland	Gouda	Meppel	Oisterwijk	Nederweert
PvdA	-5,50	-5,79	-6,11		-7,24
VVD	-3,48	-3,48	-4,23	-1,50	-3,53
CDA	-0,38	-1,79	-0,69	-4,72	+11,40
D66	+3,90	+8,31	+2,45		
GL	-1,34	-2,48	-2,25		
SP	+2,48	+3,48	+10,43		
CU	+0,30	+1,91	+2,41		
SGP	+0,19	+1,35			

Dat uitzonderingen op de landelijke trend lokale oorzaken hebben (Boogers e.a. 2010), wil niet zeggen dat betrokkenen ze allemaal kunnen verklaren. Het verlies van Sterk Meppel kwam voor velen onverwacht. Enkele genoemde verklaringen zijn het functioneren van de lokale wethouder en concurrentie van de SP. De winst van de ChristenUnie wordt vooral aan de persoon (lijsttrekker) toegeschreven. De winst van de SP was voor velen onverwacht hoog. In Gouda valt vooral de winst van D66 op. In Oisterwijk worden onder meer de interne perikelen van het CDA en de sterke campagne van Algemeen Belang en diens zichtbaarheid in de jaren voorafgaand aan de verkiezingen als redenen voor de uitslag genoemd. Ook in Nederweert wordt de uitslag grotendeels aan personen toegeschreven. De bijzondere uitslag van het CDA¹³ wordt verklaard doordat er een goede lijst is met veel jonge mensen. De verliezen worden voornamelijk aan de landelijke trend toegeschreven en aan (de geringe bekendheid van) personen.

Stemgedrag

Uit onderzoek voor de verkiezingen blijkt dat landelijke motieven afnemen en lokale motieven een steeds grotere rol spelen in de keuze van de kiezer, al blijven landelijke overwegingen groot en vaak dominant (TNS Nipo 2014a; BMC 2014). In stedelijke gebieden en bij jongeren speelt de landelijke politiek een grotere rol (I&O Research 2014b). Overigens geeft bij de helft van de kiezers de partij en niet een persoon op de lijst de doorslag bij de keuze. Bij iets meer dan een kwart is dat de combinatie van partij en persoon (BMC 2014: 18). Twee lokale exitpolls (Tilburg en Enschede) bevestigen dit beeld (Van Ostaaijen e.a. 2014; Boogers 2014). In de door ons onderzochte gemeenten is naar de stemmotieven van inwoners geen onderzoek gedaan.

Voorkeursstemmen en vernieuwing

De media maken meestal melding van bijzondere gevallen met voorkeursstemmen. In Venlo komt het CDA met zeven zetels in de raad, maar zijn de nummers twee tot en met zes gepasseerd door kandidaten lager op de lijst (NRC 2014f). En door de verkiezingen blijken veel gemeenteraden flink vernieuwd, in de grote gemeenten voor zeker de helft (Raadslid.nu 2014).¹⁴

In de door ons onderzochte gemeenten vindt ook vernieuwing plaats. In Gouda zijn 18 van de 35 raadsleden nieuw (één meer dan in 2010). In Meppel vertrekken 13 van de 23 leden. Opvallend is dat onder de nieuwe raadsleden in

¹² Enkele partijen gaan lijstencombinaties met elkaar aan. Partijen doen dan met een eigen lijst aan de verkiezing mee, maar voor de restzetelverdeling worden de stemmen van beide partijen opgeteld. In Gouda zijn er twee lijstencombinaties: tussen PvdA en GroenLinks en tussen CDA, ChristenUnie en SGP. In Meppel is er één lijstverbinding: tussen PvdA en GroenLinks.

¹³ Net als in Nederweert halen partijen in Bergeijk en Laarbeek meer dan 45% van de stemmen. Zeevangs Belang in Zeevang en het CDA in Tubbergen halen zelfs meer dan 50% van de stemmen (Elsevier 2014).

¹⁴ Aantal nieuwe raadsleden in de grote steden: Amsterdam (33 op 45), Rotterdam (26 op 45), Den Haag (26 op 45), Utrecht (23 op 45), Eindhoven (24 op 45), Tilburg (29 op 45), Groningen (21 op 39), Almere (20 op 39), Breda (17 op 39) en Nijmegen (17 op 39) (Raadslid.nu 2014).

Gouda en Meppel ook veel ‘echt nieuwe’ zitten. “De meeste zijn echt nieuw ... ik heb ze [voor de verkiezingen] nauwelijks nog gezien,” aldus een van de griffiers. Wat een andere griffier daarnaast opvalt, is dat de worteling van de nieuwe raadsleden in de gemeenschap niet zo sterk is. “Ze hebben nauwelijks nevenfuncties.”

Verscheidende kandidaten zijn met voorkeursstemmen gekozen. In Gouda zijn veel voorkeursstemmen uitgebracht en vier allochtone kandidaten met voorkeursstemmen gekozen. In Meppel zorgen kandidaten uit Nijeveen ervoor dat ze genoeg voorkeursstemmen halen, zoals D66 waar niet de nummers 1 en 2 erin komen, maar de nummers 1 en 3. In Oisterwijk komen geen kandidaten met voorkeursstemmen in de raad die er zonder niet in waren gekomen. De nummer drie van het CDA was er dichtbij, maar komt één stem tekort. Ook veel kandidaten van Algemeen Belang komen op eigen kracht in de raad. Ook in Nederweert halen veel kandidaten van het CDA hun zetel op eigen kracht. De nummer 11 komt slechts één voorkeursstem tekort.

Nieuwe partijen

Van de 324 nieuwe lokale partijen die aan de verkiezingen meedoen, komen er 155 met één of meer zetels in de raad, meer dan in de drie verkiezingen daarvoor. Daaronder zijn er 52 die minstens 10% van de stemmen halen. Het aantal gemeenten zonder lokale partijen ligt net als in 2010 op ongeveer 15 (Euser 2014). Uit onderzoek blijkt dat nieuwe partijen vaak niet meteen in het college komen (Euser 2010), maar dat hun (eventuele) anti-politieke houding na verloop van tijd wel afneemt (Van Ostaaijen 2012).

In de door ons onderzochte gemeenten zijn alleen in Gouda en Meppel nieuwe partijen in de raad gekomen. In Gouda komt de PvdD met 1 zetel in de raad. OPA haalt te weinig stemmen, wellicht omdat er met 50+ al een seniorenpartij in de gemeenteraad aanwezig is. De enige nieuwkomer in Meppel, de SP, haalt meer dan 10% van de stemmen en daarmee twee van de 23 raadszetels. De griffiers zien dat nieuwe partijen het in het begin soms moeilijk hebben. “Ze hebben nog niet echt de nuances en het politieke gevoel ... Dan roepen ze wat en dan denk je van ‘ja jongens jullie hebben het net niet’”. Dat verandert meestal enigszins na verloop van tijd: “Je ziet dat wel vaak bij nieuwe partijen ‘die gaan het allemaal anders doen’ en na vier jaar dan is er wel iets vanaf ... Dan zien ze meer hoe het werkt”.

Fragmentatie van de gemeenteraad

In de media verschijnen berichten over grotere ‘fragmentatie’ of ‘versnippering’. Het gemiddeld aantal partijen in de gemeenteraad stijgt van 5,9 in 1998 tot 7 in 2014 (Binnenlands Bestuur 2014t).¹⁵ Fragmentatie is op meerdere manieren te beoordelen. In dit rapport hebben we dat voor de door ons onderzochte gemeenten gedaan via het aantal partijen in de gemeenteraad en het aantal partijen wat minimaal nodig is voor een meerderheid. Dat geeft een wisselend beeld. In Gouda neemt het aantal fracties in de raad iets af, met name door het samengaan van Gouda Positief en Gemeentebelangen Gouda, maar ook omdat TROTS niet terugkeert. In Meppel neemt het aantal partijen en daarmee ook het minimaal benodigde partijen voor een coalitie gestaag toe. Het politiek landschap in Oisterwijk en Nederweert lijkt dan weer behoorlijk stabiel.

Fragmentatie in de gemeenteraden na de verkiezingen

	Gouda			Meppel			Oisterwijk			Nederweert		
	'06	'10	'14	'06	'10	'14	'06	'10	'14	'06	'10	'14
Aantal fracties in de raad	10	12	11	6	7	8	5	5	5	4	4	4
Minstens nodig voor coalitie	3	4	4	2	3	3	2	3	2	2	2	2

6.2 De formatie

Het is in de gemeentelijke politiek gebruikelijk een meerderheidscoalitie te formeren (Rosema, Boedeltje 2011: 53), maar net als in 2010 is ook in 2014 de uitslag niet allesbepalend voor de samenstelling daarvan. De uitslag vormt eerder een randvoorwaarde voor onderhandelingen. De uitslag kan die onderhandelingen echter wel moeilijk maken, zoals in Den Haag waar minstens vijf van de veertien partijen nodig zijn voor een coalitie (Binnenlands Bestuur 2014x).

¹⁵ Enkele uitschietters: in Almelo 14 fracties op 35 zetels en in Vlaardingen 11 op 35 (Volkskrant 2014f).

Politieke verhoudingen

Alle partijen in de door ons onderzochte gemeenten erkennen dat ze inhoudelijk vrij dicht bij elkaar staan (zie pagina 29). Ideologie speelt op lokaal niveau een beperkte rol. Dat blijkt ook als we politici naar de partij vragen die het dichtst bij ze staat. Die antwoorden beginnen meestal met: “je zou denken..., maar”. Zo constateren de lijsttrekkers van SP en VVD in een van de gemeenten dat hun programma’s veel op elkaar lijken. Door kleinere inhoudelijke verschillen zijn veel coalities mogelijk. Niemand wordt formeel van coalitiedeelname uitgesloten, al zijn er wel enkele (oppositie)partijen en/of hun kopstukken waarvan eigenlijk al bij voorbaat vaststaat dat ze niet zullen deelnemen. Hen wordt verweten “niet constructief te zijn” of “op de man te spelen” en “zichzelf zo buitenspel te zetten”. Het toont het belang van (goede) politieke en persoonlijke verhoudingen. Die verhoudingen bepalen in de gehele vier jaar, met een focus op de laatste maanden, voor een belangrijk deel hoe de nieuwe coalitie eruit komt te zien. Hoe dichter de verkiezing nadert, hoe meer men die verhoudingen in het licht gaat zien van de onderhandelingen. Er kunnen voorafgaand aan de verkiezing daarom nog allerlei charme offensieven worden gelanceerd. Zo merkte een van de lijsttrekkers dat de houding van andere partijen vriendelijker werd. “Mensen lijken te bedenken dat we wel eens de grootste kunnen worden en dus iets met ons willen”.

De (in)formatie en informateur

Voor de (in)formatie bestaan alleen informele regels. Eén daarvan is dat de grootste partij het initiatief voor onderhandelingen neemt. Dat dit geen ijzeren regel is, blijkt onder meer in Peel en Maas, waar de fractievoorzitters van andere partijen anders besloten, of Breda, waar achter de rug van de twee grootste partijen en de informateur een coalitie werd geformeerd. Er is een lichte toename van (in)formateurs, wat ook de griffiers voor de verkiezingen verwachtten (VNG Magazine 2014b; Binnenlands Bestuur 2014v). Naast eventuele kosten van de (externe) informateur zijn er voor de gemeente ook personeelskosten aan de formatie verbonden, in de vorm van een of meerdere ambtenaren die de (in)formateur en formatie ondersteunen.

In Meppel leidt de burgemeester op zaterdag na de verkiezingen een openbare bijeenkomst met de lijsttrekkers om over de uitslag te praten. Daar wordt formeel besloten een informateur te benoemen. Bij de informateur kunnen partijen ‘stoom afblazen’ en wordt het gevoel voorkomen dat één of meerdere partijen al bij voorbaat buitenspel staan. De informateur stelt voor de coalitie SteM, PvdA en VVD voort te zetten of een variant zonder SteM (PvdA, VVD, CDA, CU) te onderzoeken. Omdat PvdA en VVD wethouder Myriam Jansen van SteM niet als wethouder terug willen, wordt het de tweede optie (RTV Drenthe 2014).

In Gouda was er na de verkiezingen slechts een korte openbare bijeenkomst, zonder op de uitslag in te gaan. Er werd besloten een informateur te benoemen die werd gekozen “op advies van het partijbureau”. Deze adviseert een coalitie van D66, PvdA, ChristenUnie, VVD en GroenLinks te verkennen. Als deze verkenning strandt, neemt de lokale partij GoPo/GBG het initiatief om met ChristenUnie, CDA, SGP, Gouda’s 50+ partij en de SP een coalitie te verkennen. Zij zoeken externe begeleiding van een burgemeester in de buurt en nemen zich voor met verenigingen en instellingen uit de stad in gesprek te gaan. Half mei blijkt dat GoPo/GBG er toch voor kiest om met anderen over een coalitie te onderhandelen. Uiteindelijk wordt een coalitie geformeerd bestaande uit D66, PvdA, VVD, GroenLinks en Gouda Positief. Dit betekent tevens het einde van de verbinding tussen Gouda Positief en Gemeentebelangen Gouda.

In Oisterwijk wordt in tegenstelling tot 2010 geen openbare bijeenkomst gehouden. De toenmalige winnaar PrO hechtte daar belang aan, de nieuwe grootste partij AB niet. Wel is al voor de verkiezingen afgesproken dat de grootste partij de externe informateur benoemt. Dat wordt een ervaren informateur, iemand die al verschillende coalities op lokaal en provinciaal niveau heeft geleid. In de formatie spelen volgens betrokkenen persoonlijke verhoudingen een rol, zoals het ‘gemodder’ tussen AB en PrO (Oisterwijknieuws 2014b), maar ook wie de wethouder sociale zaken wordt. Uiteindelijk volgt er een coalitie tussen AB, PGB en VVD.

In Nederweert neemt de lijsttrekker van het CDA als informateur het voortouw in de coalitie. Na eerste gesprekken wordt besloten met JAN en VVD verder te praten. De PvdA valt af vanwege het grote verlies en de inhoudelijke afstand. JAN valt later ook af, tot verbazing van die partij zelf, omdat die partij door de wethouder van de VVD zou zijn benaderd voor een mogelijke coalitie zonder het CDA (JAN 2014). De nieuwe coalitie wordt gevormd door het CDA en de VVD.

Coalitieakkoorden

Uit een analyse van collegeprogramma’s in 32 grote en middelgrote steden blijkt dat er veel verschil is in omvang, aard, stijl, opmaak en toon van de collegeprogramma’s. Inhoudelijk zijn de topprioriteiten: decentralisaties, welzijn, zorg, werkgelegenheid, binnenstad, economie en ruimte geven aan burgers om zelf meer verantwoordelijkheid te nemen. ‘Samen’ is het woord dat in veel akkoorden en titels ervan een belangrijke rol speelt

(Platform31 2014d; 2014e).

In de door ons onderzochte gemeenten komen deze onderwerpen terug. De titels van de akkoorden geven aan dat 'samen doen' een belangrijke rol speelt. Het coalitieakkoord in Meppel heet 'Met de samenleving' (34 pagina's), in Oisterwijk 'Met elkaar, voor elkaar' (13 pagina's), in Nederweert 'Richting geven, ruimte bieden en verbinden' (9 pagina's) en in Gouda 'Gouda daagt uit!' (20 pagina's). Alle akkoorden nemen de veranderende samenleving als uitgangspunt. Dat slaat onder meer op de decentralisaties. Gouda wil ruimte bieden aan 'innovatief burgerschap' en ondernemerschap en werken aan een open en transparante bestuursstijl (pagina 3-6). Meppel gaat uit van de eigen verantwoordelijkheid van mensen en de gemeente schuift daarom in "de richting van stimuleren, faciliteren en loslaten" (pagina 7). In Nederweert wil het college de samenleving mee laten denken: "De coalitie ... stimuleert actief het verbinden van initiatieven die kansrijk zijn voor de gemeente" (pagina 2). In Oisterwijk gaat het om het wat minder vergaande "meedenken, meepraten en in sommige gevallen ... meebeslissen" (pagina 1). Deze woorden zullen in de praktijk verder moeten worden uitgewerkt. Dat geldt ook voor voornemens voor de decentralisaties, waar kwantitatief de aandacht in de verschillende akkoorden voor verschilt, maar kwalitatief overal nog veel (uit)gewerkt moet worden.

Nieuwe politieke verhoudingen

Na de coalitieformatie breekt een nieuwe periode aan met nieuwe politieke verhoudingen. In Gouda wordt er in de derde ronde onderhandeld tussen GoPo/GBG en PvdA en VVD, partijen die vooraf weinig affiniteit met elkaar leken te hebben. Daar waar de onderhandelingen zijn afgerond, wensen de coalitiepartijen over het algemeen een goede band met de oppositiepartijen. In Nederweert benadrukt het CDA dat "de vertegenwoordigers van het JAN op uiterst correcte en transparante wijze de gesprekken gevoerd hebben". En: "met de VVD is afgesproken dat we de constructieve houding van alle Nederweertse politieke partijen willen vertalen in een breed gedragen coalitieakkoord". In Meppel ligt er na het akkoord "een uitnodiging aan alle fracties om input te leveren" en in Oisterwijk "willen de fracties de inwoners en de oppositiepartijen nadrukkelijk de gelegenheid geven hierop te reageren" (Oisterwijknieuws 2014a). Ook elders stellen nieuwe coalities zich op eenzelfde manier op: open richting oppositie en inwoners (NRC 2014g, zie ook pleidooi Marcel Boogers en Roel Wever in Binnenlands Bestuur 2014n).

Overdrachtsdossiers

Veel gemeenten zorgen voor overdracht in de vorm van een overdrachtsdossier. In Meppel zijn er overdrachtsdossiers van het college, de fractievoorzitters en de werkgroep sociaal domein. In Oisterwijk heeft de griffier een overdrachtsdocument geschreven. Hierin staat de nalatenschap van het oude college. Bij de beëdiging van de nieuwe raad is dit document als hamerstuk aangenomen. Het overdrachtsdossier omvat onder meer het KVL-project, de cultuurcentra, de decentralisaties, regionale samenwerking, het zwembad en de netwerksamenleving.

Lobbyen

Ook tijdens de coalitieformatie zoeken derden invloed. Soms voor de schermen. De VNG heeft een Commissie Stedelijk Perspectief ingesteld die aanbevelingen gaat doen voor de op te stellen collegeprogramma's over zaken als wonen en ruimte, migratie en duurzaamheid (VNG Magazine 2014d). En na de verkiezingen pleit Natuurmonumenten bij de nieuwe raden voor meer groen in en rond de stad (Binnenlands Bestuur 2014w). Het bureau Dröge & Van Drimmelen (2014) heeft, net als de Federatie Opvang (2014), een handreiking opgesteld om invloed uit te oefenen. In de formatie is er een selecte groep beslissers dat de basis voor het nieuwe beleid bepaalt. Het loont dus de moeite deze te benaderen. In de door ons onderzochte gemeenten laten verschillende (landelijke) organisaties van zich horen. De griffier in Meppel geeft aan ongeveer tien mails met verzoeken te hebben gehad, zelfs met suggesties voor passages in het coalitieakkoord en het collegeprogramma. Deze zijn allen aan de informateur doorgegeven.

De nieuwe wethouders

De drie voormalig grote partijen, CDA, PvdA en VVD, leverden in 2010 (nog steeds) meer wethouders dan op basis van hun zetels verwacht mag worden. De oververtegenwoordiging neemt echter wel langzaam af (Binnenlands Bestuur 2014t). Van de 1506 wethouders die in maart 2010 begonnen, halen 627 niet de eindstreep (Binnenlands Bestuur 2014p). Lokale wethouders doen het daarin niet slechter dan wethouders van andere partijen (Van Ostaaijen 2012). Vooral VVD wethouders halen de eindstreep niet. Lokale wethouders vertrekken wel wat vaker om politieke redenen (Binnenlands Bestuur 2014m). Bij de verdeling van de posten zijn er landelijke patronen. De VVD heeft relatief vaak een wethouder financiën en de PvdA een wethouder sociale zaken. Lokale partijen hebben relatief vaak een wethouder ruimtelijke ordening. De helft van de D66 wethouders heeft onderwijs in de porte-

feuille, wat ze door het landelijk partijbureau ook geadviseerd wordt (Algemeen Dagblad 2014a). Er is bij de wethoudersbenoeming in 2014 aandacht voor integriteit, wellicht gestimuleerd door enkele opzienbare zaken (zoals in Meerssen en Roermond). De burgemeesters in Limburg hebben een integriteittoets afgesproken (Binnenlands Bestuur 2014j) en minister Plasterk stuurt in februari een brief naar de burgemeesters en gemeenteraden om aandacht voor integriteit te vragen.

Nut van collegevorming en stemmen

En heeft het nu allemaal nut? Uit een analyse van de Volkskrant blijkt dat het bij verschillen tussen coalities vaak om nuances gaat, maar dat een aantal partijen wel degelijk accenten legt. Zo geven colleges met meer wethouders van PvdA of D66 iets meer uit aan kunst en cultuur en gemeenten die worden bestuurd door coalities met VVD of D66 wethouders hebben de OZB minder verhoogd dan elders (Volkskrant 2014b). In de door ons onderzochte gemeenten zal echter nog moeten blijken of en hoe de wijzigingen in de coalities in het beleid doorwerken.

6.3 Samenvatting

De uitslagen van de gemeenteraadsverkiezingen weerspiegelen de landelijke politieke trends. Lokale uitzonderingen hebben een lokale verklaring. Maar meer nog dan de uitslag bepalen de lokale politieke verhoudingen de coalitieformatie. De onderhandelingen daartoe worden gevoerd door een kleine groep onderhandelaars, vaak begeleid door een (externe) informateur en ondersteund door ambtenaren van de gemeente. De soms moeizame onderhandelingen weerspiegelen persoonlijke en politieke verhoudingen, bijvoorbeeld in de gemeenteraad. Na het presenteren van het akkoord wordt de oppositie echter vriendelijk bejegend en de kans gegeven inbreng voor het akkoord te leveren.

7.

Bovenlokale invloed

Uit voorgaande hoofdstukken blijkt dat de gemeenteraadsverkiezing een lokale aangelegenheid is. Maar in hoeverre spelen actoren (en ontwikkelingen) van buiten de gemeente een rol? Om deze vraag te beantwoorden, zijn naast de vier casus gemeenten ook politici uit andere gemeenten en regionale en landelijke campagneleiders bevroegd. In dit hoofdstuk wordt daarvan verslag gedaan. In drie fasen van het proces kunnen we spreken van een rol van bovenlokale (f)actoren bij de gemeenteraadsverkiezingen: de voorbereiding op de verkiezing, de verkiezingsdag en de periode na de verkiezingen.

De organisatie

De meeste landelijke partijen hebben een landelijke campagneleider en landelijk campagneteam. Samen met het partijbureau wordt de landelijke strategie bepaald en uitgedragen naar de lokale afdelingen. De campagneleider is binnen de partij het boegbeeld van de campagne. Er vinden bijeenkomsten plaats met lokale afdelingen waar onder meer voorlichting en tips voor een goede campagne worden gegeven. De bijeenkomsten vormen voor lokale partijleden goede gelegenheden om elkaar en bovenlokale betrokkenen te ontmoeten. Daarnaast zijn er nieuwsbrieven en kunnen lokale afdelingen via mail of telefoon contact opnemen. Bij vrijwel alle partijen verschillen de rollen die de regionale of provinciale afdeling in de campagne spelen. Dat heeft te maken met de manier waarop partijen georganiseerd zijn en in de praktijk functioneren. Het heeft ook te maken met de personen die er werkzaam zijn en hun mate van activiteit. Over het algemeen hebben lokale afdelingen meer persoonlijke contacten op het regionale/provinciale niveau, maar is er meer ondersteuning vanuit het landelijke niveau. Dat is overigens meestal een bewuste keuze van de partijen.

De voorbereiding op de campagne

De ondersteuning vanuit de landelijke partij bestaat allereerst uit producten die, gratis of tegen betaling, worden aangeboden, zoals stickers en pennen, maar ook analyses van het lokale electoraat. Daarnaast zijn er producten die deels door de landelijke partij en deels door de lokale afdeling worden gemaakt. Zo heeft de PvdA een standaard-verkiezingsblad, waarvan een deel is voorbedrukt en het andere deel door de lokale afdeling kan worden ingevuld. Ook posters worden vaak in de vorm van format geleverd. Daarbij gelden richtlijnen voor zaken als kleur, logo en lettertype.

Een tweede vorm van ondersteuning bestaat uit hulpmiddelen voor de verschillende onderdelen van de lokale campagne. Zo stimuleren partijen bepaalde activiteiten, zoals het gebruik van sociale media. En als bepaalde landelijke thema's veel aandacht trekken, worden lokale afdelingen geadviseerd hoe daarmee om te gaan en hoe dat te communiceren naar kiezers. Er is ook ondersteuning voor het proces hoe men kandidaten selecteert en het schrijven van het verkiezingsprogramma. De meeste landelijke partijen bieden voor het schrijven van een verkiezingsprogramma een format of handleiding. Dat format bestaat uit een overzicht van thema's en/of landelijke standpunten die vervolgens op de lokale situatie kunnen worden toegepast. De landelijke partij leest het verkiezingsprogramma soms ook achteraf, meestal op vraag van de afdeling. Er wordt dan gewezen op inconsistenties en taalfouten. Het meest 'formele' moment waarop landelijke partijen hun invloed laten gelden, is bij het besluit of de afdeling onder de partijnaam mee mag doen aan de verkiezing. In de meeste gevallen is dit een formaliteit. Alle respondenten benadrukken dat de lokale afdelingen vrij zijn om het format al dan niet te gebruiken. Een enkeling voelt wel de 'morele druk' om er iets mee te doen, maar geen verplichting. Er wordt dus verschillend mee omgegaan. De ene partij gebruikt het hooguit ter inspiratie, de andere neemt een aantal teksten (of de structuur) over. De afdelingen benadrukken dat ze genoeg ruimte krijgen voor een eigen lokale invulling van programma en campagne. Dat vinden ze ook belangrijk. De lokale afdelingen willen een lokaal geluid laten horen en niet (enkel) een doorgeefluik van de landelijke partij zijn. De meeste landelijke partijen denken er overigens net zo over en adviseren lokale thema's te kiezen (zie ook Trouw 2014b).

De verkiezingscampagne

De meest zichtbare rol van de landelijke politiek in de verkiezingscampagne wordt gevormd door bezoeken van landelijke politici aan gemeenten. Voorafgaand aan de verkiezingen staat de VVD bovenaan met 208 optredens van VVD bewindslieden in het land, tegenover 70 van de PvdA (Volkskrant 2014c). Voor de campagne zijn er ook handleidingen, zoals het campagnehandboek van het CDA, maar ook deze worden niet dwingend van bovenaf opgelegd of door afdelingen zo ervaren. Uiteraard is het niet wenselijk als in de lokale campagne teveel van het landelijke beleid wordt afgeweken, maar dit wordt toch eerder voorkomen door zelfdiscipline dan door strikte landelijke controle. "Als ik die punten niet zou ondersteunen, zou ik bij een andere partij zitten," aldus een van de lokale respondenten. Dat neemt niet weg dat achter de schermen tussen een lokale afdeling en de landelijke partij soms discussie plaatsvindt over in hoeverre lokale compromissen mogen afwijken van landelijke partijstandpun-

ten, zoals over het aantal koopzondagen. Ook werken volgens sommige respondenten landelijke politieke verhoudingen lokaal door. “Doordat D66, CU en SGP nu gedoogsteun geven, kunnen ze zich soms minder hard in debatten opstellen als ze zouden willen ... Ze kunnen nu [lokaal] geen afstand van ons nemen.”

Samenwerking tussen gemeenten

Bovenlokale activiteiten in de verkiezingscampagne ontstaan soms ook van onderop, bijvoorbeeld als afdelingen uit verschillende (buur)gemeenten samenwerken. Dat is meestal informeel. Partijen komen bij elkaar op bezoek om van elkaar te leren. Soms worden er samen campagneactiviteiten ondernomen. Zo heeft de VVD in Delft samen met buurgemeenten een campagnevliegtuig in gebruik genomen en de PvdA in Dordrecht heeft enkele van haar verkiezingsborden aan andere afdelingen overgedragen. De leden van de SP in Den Bosch, waar door herindeling geen verkiezing was, hebben hun Tilburgse collega's in de campagne ondersteund. Een enkele keer is de samenwerking formeler. Meer dan honderd CDA lijsttrekkers keren zich tegen regulering van de wietteelt (Binnenlands Bestuur 2014h) en er is een gezamenlijk manifest van CDA lijsttrekkers uit de vijf grootste steden om zich onder meer uit te spreken voor meer beleidsruimte bij de decentralisaties (CDA 2014). In West-Brabant hebben de afdelingen van de VVD een gezamenlijk romp-verkiezingsprogramma geschreven als basis voor de lokale verkiezingsprogramma's.

Het stemgedrag van de kiezer

Naast bovenlokale actoren kunnen ook bovenlokale factoren een rol spelen bij de lokale verkiezingen. Opvattingen over de landelijke politiek bepalen in veel gemeenten grotendeels de uitslag (pagina 36-37; Boogers e.a. 2010). De rol van landelijke motieven neemt desalniettemin wat af ten koste van lokale motieven (TNS Nipo 2014a; BMC 2014). In exitpolls in Tilburg en Enschede blijkt dat voor het merendeel van de kiezers dat op een landelijke partij heeft gestemd de landelijke politiek een even grote of grotere rol dan de lokale politiek heeft gespeeld in het bepalen van die keuze. Voor het merendeel van de kiezers dat op een lokale partij heeft gestemd, heeft de lokale politiek juist de doorslag gegeven (Van Ostaaijen e.a. 2014; Boogers 2014). Met name in stedelijke gebieden en bij jongeren is de landelijke politiek een belangrijke factor in de keuze (I&O Research 2014b). Overigens geeft 'de partij' en niet 'de persoon' bij de helft van de kiezers de doorslag bij het bepalen van de stem. Bij iets meer dan een kwart is dat de combinatie van partij en persoon (BMC 2014: 18).

Na de verkiezingen

Na de verkiezingen worden de uitslagen van de bijna 400 lokale verkiezingen in de media vooral cumulatief gepresenteerd. De media vervullen vervolgens een rol bij de vraag of de landelijke politieke kopstukken verantwoordelijk zijn voor de uitslag en of zij daar consequenties aan verbinden. Daarnaast is er in 2014 veel aandacht voor (de reacties op) PVV leider Geert Wilders die op een verkiezingsbijeenkomst zijn publiek succesvol uitdaagt 'minder, minder' te scanderen na een vraag of er meer of minder Marokkanen in Den Haag moeten zijn. Ook in de coalitieformatie is invloed van bovenaf mogelijk. Op zijn minst is er een aantal landelijke patronen in de verdeling van wethoudersposten (zie pagina 40-41). Er is in dit onderzoek weinig invloed van de landelijke partijen op de coalitieformaties in de vier gemeenten gevonden. Maar daarbij moet worden opgemerkt dat het relatief kleine gemeenten betrof. In grote gemeenten met grotere en zichtbare belangen is een grotere invloed niet ondenkbaar.

Samenvatting

Bovenlokale actoren en ontwikkelingen spelen op drie manieren een rol in de lokale verkiezingen: landelijke partijen ondersteunen hun lokale afdelingen in de voorbereiding, kiezers laten zich in hun stemgedrag door landelijke motieven leiden en er is veel aandacht van landelijke media en politici voor het cumulatieve beeld van de lokale uitslagen. Landelijke partijbureaus en campagneorganisaties ondersteunen de lokale afdelingen tijdens de campagne. Dat gaat via veel persoonlijke en digitale contacten en het bieden van een format voor de lokale verkiezingsprogramma's. Alle betrokkenen, op lokaal en bovenlokaal niveau, benadrukken echter de vrijblijvendheid van de ondersteuning. Ze vinden het belangrijk dat er ruimte is voor lokaal maatwerk. In het stemgedrag is de landelijke invloed het meest dominant. Landelijke motieven spelen bij de keuze van kiezers een grote rol, al lijkt het aandeel 'lokaal' daarin wat gegroeid. Na de verkiezingen is er vooral aandacht voor het cumulatieve beeld van de uitslag en enkele opvallende lokale uitslagen (en over uitspraken van Geert Wilders).

8.

Conclusies en aandachtspunten

In dit hoofdstuk staan de conclusies en aandachtspunten van het onderzoek centraal. Voor de antwoorden op de verschillende deelvragen wordt naar de samenvattingen van de desbetreffende hoofdstukken verwezen (of de kortere weergave daarvan in de samenvatting op pagina 7-8). Dit hoofdstuk bevat daar de synthese van. Paragraaf 8.1 bevat het antwoord op de hoofdvraag in een aantal beelden van de lokale verkiezingen. Paragraaf 8.2 bevat trends en trendbreuken ten opzichte van het eerdere onderzoek (Rosema, Boedeltje 2011) en de door de opdrachtgever gevraagde aandachtspunten.

8.1 De gemeenteraadsverkiezingen in vijf beelden

De lokale verkiezingen en de bijbehorende campagnes zijn een bijzonder schouwspel. De betrokken acteurs concurreren met elkaar om de publieke aandacht, maar weten ook dat ze na de voorstelling mogelijk nog jaren met elkaar moeten samenwerken. Het publiek is echter, helaas, maar matig geïnteresseerd in de hele voorstelling. In dit onderzoek stond de vraag centraal hoe de gemeenteraadsverkiezingen in 2014 verliepen. Daarbij is er aandacht voor wat er achter de schermen van deze politieke voorstelling gebeurt, alsmede hoe de voorbereidingen verlopen en hoe de actoren verder gaan als het doek gevallen is. In deze paragraaf zetten we de schijnwerpers op de lokale verkiezingen en beantwoorden we de hoofdvraag door middel van een aantal beelden dat dan uit het onderzoek tevoorschijn komt. Met de overkoepelende titel 'bevlogen en begrensd' wordt getracht een aantal van deze beelden samen te vatten: er zijn vele activiteiten rondom de gemeenteraadsverkiezingen, door een groep gedragen die vaak zeer gemotiveerd is, maar ook klein; de begrenzing slaat ook op de beperkte invloed van de uitslag op de coalitieonderhandelingen, de bovenlokale invloed en het campagnevoeren zelf.

1) De gemeenteraadsverkiezing als strijd om de aandacht

De campagne is een van de meest zichtbare uitingen van de lokale politieke gemeenschap, waarvan een van de redenen om deel te nemen, is omdat het nu eenmaal van je verwacht wordt. Het hoort erbij. Anderzijds is meedoen belangrijk voor de zichtbaarheid. De campagne is grotendeels een strijd om de aandacht, het bereiken van de kiezer via media-aandacht. Er wordt door betrokkenen gedacht in termen van 'exposure'. Het uitdragen van de boodschap staat centraal, maar het 'echte' debat met de inwoners vindt veel minder vaak plaats. Ook de digitale campagne – Facebook, Twitter, YouTube – is een campagne die er in toenemende mate 'gewoon bijhoort' om de boodschap uit te dragen. Op de digitale media is de onderlinge politieke discussie (Twitter) over het algemeen wel wat venijniger dan in de fysieke campagne.

In de campagne staan veel beproefde methodieken centraal. Canvassen, folderen, debatten; het is er weer allemaal. De organisatie van de campagne is vrij klein. De campagne wordt per partij getrokken door een paar man, soms één. Ook de budgetten in onze (kleine) casus gemeenten zijn beperkt: gemiddeld 5.000 tot 7.000 euro, met uitschieters naar boven en beneden. Partijen weten met dat geld veel te doen. Het meeste gaat op aan promotiemateriaal en advertenties.

2) De gemeenteraadsverkiezing als zoektocht naar verschillen

Alle politieke partijen erkennen dat ze niet zoveel van elkaar verschillen. Zowel over de belangrijkste onderwerpen als de belangrijkste keuzes daarbinnen wordt opvallend weinig verschillend gedacht. "Voor tachtig procent willen we hetzelfde", aldus één van de betrokkenen. Lokaal bestuur is vooral 'praktisch bestuur' en dat zie je terug in de campagne. Kiezers vinden dat er niet veel te kiezen is en politici bevestigen dat. De wat matte vorm van de campagnevoering is daar volgens velen het meest betreurenswaardige gevolg van. Bovendien weet je als betrokken politicus nooit met wie je straks moet samenwerken. Ook dat zorgt ervoor dat de verhoudingen in de campagne door de meeste partijen niet al te zeer op scherp worden gezet. Waar er polarisatie is, heeft dat vaak betrekking op uitvoeringskwesaties, maar dat is voor veel inwoners niet altijd aansprekend. Ook personen - hun stijl, toegedichte kwaliteiten of het feit dat ze uit een bepaalde kern komen - kunnen verschil maken, zowel voor de keuze van de kiezer als voor de politieke beslissing ze op de kandidatenlijst te plaatsen of er na de verkiezingen mee samen te werken.

3) De gemeenteraadsverkiezing als broertje van de landelijke verkiezing

De landelijke politiek speelt een rol in de (voorbereiding van de) campagne van lokale afdelingen en het stemgedrag van kiezers. De bezoeken van landelijke politici aan hun lokale afdelingen zijn zichtbaar, maar de meeste ondersteuning vindt achter de schermen plaats, in de vorm van concept-verkiezingsprogramma's, campagnetips en procesbegeleiding. Al deze hulp wordt door lokale afdelingen niet als dwingend ervaren. Er is genoeg ruimte voor het voeren van een lokale campagne. De ruimte voor het voeren van een lokale campagne neemt echter niet weg dat kiezers zich bij hun stemkeuze (groten)deels laten leiden door hun beeld van de landelijke politiek en de landelijke politieke verhoudingen. Lokale politici weten dit en ondergaan het besef dat hun rol in de campagne maar beperkt van invloed is op de verkiezingsuitslag enigszins gelaten. Tenslotte speelt de landelijke politiek ook een rol in de duiding van de verkiezingsuitslag, het toespelen en op zich nemen van de verantwoordelijkheid voor de uitslag en de landelijke media aandacht voor en na de verkiezingsuitslag.

4) De gemeenteraadsverkiezing als inmenging in coalitieonderhandelingen

Er is een aantal ongeschreven regels voor de coalitieonderhandelingen, zoals de grootste partij neemt het initiatief. Maar in het algemeen is de verkiezingsuitslag niet de belangrijkste factor in het verloop van het proces en de uitkomst van deze onderhandelingen. Dat blijkt onder meer uit het feit dat in sommige gemeenten de informele regels terzijde worden geschoven als andere uitkomsten wenselijk zijn (zie bijvoorbeeld Breda en Peel en Maas). De uitslagen zijn randvoorwaarden waarbinnen de onderhandelingen gevoerd worden. Doordat partijen op lokaal niveau inhoudelijk dicht bij elkaar liggen, zijn er doorgaans meerdere coalities mogelijk. De uiteindelijke samenstelling wordt daarom grotendeels bepaald door persoonlijke en politieke verhoudingen zoals die de jaren voorafgaand aan de verkiezingen gegroeid zijn, met een nadruk op de laatste maanden. De verkiezingen zijn daarmee geen betekenisloze interventie, maar verre van allesbepalend en vaak niet dominant. Ook de kwaliteit van de kandidaten speelt een rol bij de uiteindelijke keuze voor een coalitie. Goede persoonlijke verhoudingen tussen partijen in combinatie met (wethouders)kandidaten die voor de beoogde coalitiepartners persoonlijk en kwalitatief acceptabel zijn, kunnen (beperkte) inhoudelijke verschillen overbrugbaar maken (zie ook: Van Ostaaijen 2014).

5) De gemeenteraadsverkiezing als een door lokale liefhebbers verzorgd schouwspel

De voorbereiding en uitvoering van de politieke activiteiten die met de lokale verkiezingen samenhangen, alsmede de onderhandelingen die er direct op volgen, zijn processen waar relatief weinig mensen bij betrokken zijn. Elke partij kent een beperkte groep actieve leden en daarbinnen zetten één of enkele leden de toon. Het opstellen van de programma's en kandidatenlijsten, alsmede het uitvoeren van de campagne, vindt binnen deze beperkte groep plaats. De lokale politiek vormt daarmee een eigen genootschap, maar wel klein en op dorpsniveau: het is een wereld waar men elkaar kent en op elkaar let. Nergens wordt dit zo zichtbaar als bij de verkiezingsdebatten. Veel debatten worden voornamelijk bezocht door de deelnemende politici en hun aanhang. Daarmee wordt, niet geheel ten onrechte, de indruk gewekt dat een deel van de campagne niet alleen door, maar ook voor een kleine groep betrokkenen wordt gevoerd. Ook de enkele journalisten die over de gemeentepolitiek berichten, horen tot dit gezelschap. Ze werken dicht op het politieke spel, maar zijn er ook onderdeel van. Er is een feitelijke en mentale scheiding tussen deze wereld en de grotere groep kiezers. Er is afstand tot de kiezers, niet omdat politieke partijen een gesloten bolwerk willen zijn. De lokale politici proberen hun enthousiasme wel over te brengen en zo tevens nieuwe aanwas te krijgen, maar veel kiezers laten zich maar moeilijk betrekken. Anderzijds merken nieuwe partijen als ze toetreden tot de lokale politiek dat de groep eigen gebruiken en gewoonten heeft.

8.2 Trends en aandachtspunten

In deze paragraaf staan enkele trends en trendbreuken ten opzichte van de bevindingen uit het onderzoek naar de gemeenteraadsverkiezingen van 2010 centraal (Rosema, Boedeltje 2011). Daarnaast wordt ingegaan op de door de opdrachtgever gevraagde aandachtspunten.

Trends en trendbreuken

De grote lijnen in de manier waarop campagnes worden gevoerd, verkiezingsprogramma's worden geschreven, kandidaten worden gezocht en coalities worden gesmeed, zijn tussen 2010 en 2014 niet wezenlijk veranderd. Ook in 2010 nam een kleine groep de aan de verkiezingen verbonden activiteiten voor haar rekening. De groep actieve

leden komt elkaar nog steeds veelvuldig tegen in de campagne. En net als in 2010 is de campagne in 2014 niet groots en meeslepend. Dat komt deels doordat politieke partijen en politici het in grote lijnen eens zijn over de prioriteiten. De verschillen tussen partijen zijn klein en ook de budgetten van de meeste partijen zijn nagenoeg gelijk. De campagne kan als een ritueel worden gezien, waar partijen moeilijk aan kunnen ontsnappen en waarbij inwoners moeilijk te bereiken zijn. Beide verkiezingen kenmerken zich ook doordat de uitslagen grotendeels worden bepaald door het beeld wat veel kiezers van de landelijke politiek hebben. Lokale uitzonderingen hebben een lokale oorzaak, maar in de onderzochte gemeenten zijn deze lokale uitzonderingen beperkt. Na de verkiezingen worden coalitiebesprekingen gevoerd, die niet los gezien kunnen worden van de partijpolitieke en persoonlijke verhoudingen voorafgaand aan de verkiezingen.

Als we de bevindingen van het onderzoek uit 2011 vergelijken met de huidige, dan zijn er - ondanks dat de onderzoeken in opzet verschillen - enkele trends/trendbreuken of althans de kiemen ervan op te maken. Allereerst heeft het gebruik van *internet en sociale media* een vlucht genomen. In 2010 maakten 'sommige' of 'de meeste' partijen er gebruik van (Rosema, Boedeltje 2011: 40). In 2014 is dat vrijwel iedereen. Geen enkele partij vindt dat internet en de sociale media te negeren zijn. Het valt op als je er niets mee doet en een enkele partij verplicht haar kandidaten zelfs een Twitter en Facebook account. Een enkeling vindt dat de digitale campagne het fysieke plakken en folderen vermindert. Toch worden internet en sociale media vooral op dezelfde manier gebruikt als andere campagne instrumenten: om te zenden en voor discussie tussen politici onderling. Die discussie is vaak venijniger dan in de fysieke campagne. Ook het gebruik van *digitale stemhulpen* is vanzelfsprekend. Het aantal stemhulpen van de 'grote drie' neemt af, maar daartegenover staat dat externe partijen eigen stemhulpen ontwerpen.

In het *succes van de lokale partijen* en de *fragmentatie in de gemeenteraad* is eveneens een toename te zien. Er doen in Nederland niet alleen opvallend veel nieuwe lokale partijen mee (ruim anderhalf keer zoveel als in 2010), maar lokale partijen behalen ook een record percentage van de stemmen (27,77%). Wellicht hangt deze ontwikkeling samen met het beeld bij kiezers, en politici, dat veel (gevestigde) partijen op elkaar lijken en zien kiezers in de lokale partijen een goed alternatief. Overigens valt in de door ons onderzochte gemeenten op dat een aantal gemeenten opvallend immuun is voor nieuwe (lokale) partijen en grotere fragmentatie.

Hoewel nog zeker niet standaard, blijkt dat enkele gemeenten en politieke partijen wat vaker *buiten partijnetwerken zoeken naar kandidaat-raadsleden*. Het is al langer bekend dat verschillende partijen moeite hebben kandidaten voor de raad te vinden (Voerman, Boogers 2011). Minder bekend is echter hoe weinig kandidaten op de lijst ambitie hebben om raadslid te worden. Het blijkt dat meer dan de helft van de kandidaten op de kandidatenlijsten de gemeenteraad niet in wil. Zij staan op de lijst uit steun voor de partij of als wethouderskandidaat. Ten onrechte wordt ervan uitgegaan dat kiezers dit weten en begrijpen. Door de moeite die het sommige partijen kost om kandidaten te vinden, wordt langzaam maar wel wat meer buiten partijnetwerken gezocht, bijvoorbeeld via advertenties. Als partijen ook de komende jaren moeite hebben om kandidaat-raadsleden te vinden, kan deze ontwikkeling toenemen (zie voor een soortgelijke trend bij wethouderskandidaten: Van Ostaaijen 2014). Dan zijn er nog twee trends waar weinig informatie over is. Dat betreft allereerst de toename van *externe informateurs* en hun rol in de lokale coalitievorming. Er zijn geen systematische gegevens over hoeveel het er zijn, wat ze als vergoeding vragen en wie ze betaalt, laat staan of hun rol door anderen overgenomen kan worden. Een tweede trend is de *(afnemende) rol van traditionele lokale en regionale media* en de gevolgen daarvan voor lokale democratie en democratische processen. Deze kunnen op lange termijn ingrijpend zijn. Anderzijds zijn er digitale media, zoals blogs, die deze rol mogelijk deels overnemen. In dit onderzoek waren daarvan al enkele voorbeelden te zien.

Nieuwe uitdagingen voor gemeenten

In hoeverre spelen nieuwe uitdagingen voor gemeenten een rol bij de gemeenteraadsverkiezing? Het gaat dan om de decentralisaties in het sociaal domein, bezuinigingen, regionale samenwerking en de veranderende rol van de lokale overheid. De rol van ICT en sociale media is hiervoor al besproken.

De *decentralisaties* krijgen aandacht in de verkiezingsprogramma's en in de campagne. Die aandacht verschilt per partij. In debatten valt op dat er over de uitgangspunten overeenstemming is ('zo goed mogelijk doen'), maar minstens evenveel onduidelijkheid over de concrete invulling daarvan. Politici weten vaak ook niet goed wat de decentralisaties (gaan) inhouden of zien er geen politiek thema in. De decentralisaties maken wel duidelijk dat er een grotere actieve rol voor burgers noodzakelijk is. De mate waarin burgers actief moeten worden en de overheid terug moet treden, vormt nog wel onderwerp van debat, waar klassieke rechts-links tegenstellingen ook enigszins zichtbaar zijn. In de kandidaatstelling spelen de decentralisaties een marginale rol. Het is een enkele keer

genoemd als iets waar ‘ook’ naar gekeken is, maar doorslaggevend is het niet.

Vergeleken met de decentralisaties spelen de *bezuinigingen* een kleinere rol in de verkiezingen. Alle partijen erkennen de moeilijke financiële omstandigheden, maar het is geen dominant campagnethema. In Nederweert wordt vooral de gezonde financiële situatie benadrukt en ook in Oisterwijk krijgen de bezuinigingen en de crisis in de verkiezingsprogramma’s slechts in geringe mate aandacht. Alleen in Gouda, waar de financiële situatie problematischer is dan in de overige gemeenten, is die grote aandacht er wel.

Ook *regionale samenwerking* speelt geen grote rol in de door ons onderzochte gemeenten. Zoals een van de lijsttrekkers het verwoordde: “burgers vinden regionale samenwerking niet interessant, dus is het geen thema”. Het vermoeden is dat regionale samenwerking vooral speelt in gemeenten waar inwoners er tegen zijn en er concrete veranderingen op dat gebied op stapel staan. Dat voor de uitvoering van de decentralisaties enige vorm van regionale samenwerking nodig is, wordt in de door ons onderzochte gemeenten nauwelijks betwist.

De *veranderende rol van de lokale overheid* wordt door vrijwel alle partijen erkend via een minder centrale plaats van die overheid in de samenleving. Er moet meer ruimte worden gegeven aan maatschappelijke partners en burgers die eigen initiatieven ontplooiën. Dat hangt onder meer samen met de decentralisaties en er is ook enige mate van ideologisch onderscheid in te herkennen. Linkse partijen vertrouwen wat meer op de overheid dan rechtse partijen.

Verschillen tussen lokale partijen en lokale afdelingen

Lokale partijen kregen in de campagne veel media aandacht en zijn de winnaars van de verkiezingen. Dat leidt onder meer tot de vraag of er tussen lokale partijen en lokale afdelingen van landelijke partijen in de manier waarop zij de campagne voerden grote verschillen zijn.

Vooraf dient te worden opgemerkt dat het onderscheid tussen lokale partijen en lokale afdelingen een versimpelde weergave van het lokale partijlandschap is. Met name lokale afdelingen die onder een lokale naam samenwerken (zoals ProO) of lokale partijen die zonder landelijke organisatie toch gezamenlijke uitgangspunten ondersteunen (zoals OPA) zijn een wat hybride vorm. In dit onderzoek hanteren we desalniettemin zoveel mogelijk het onderscheid van pagina 15.

Percentage stemmen voor lokale partijen in de vier onderzochte gemeenten

Gouda			Meppel			Oisterwijk			Nederweert		
2006	2010	2014	2006	2010	2014	2006	2010	2014	2006	2010	2014
15	18	20	30	24	22	66	65	70	30	32	31

In twee van de vier door ons onderzochte gemeenten hebben de lokale partijen een groter aandeel van de stemmen gekregen. In de twee gemeenten waar dat niet het geval was - Meppel en Nederweert - was er maar één lokale partij actief. Uit ons onderzoek ontstaat echter geen beeld dat lokale partijen wezenlijk anders campagne voeren dan lokale afdelingen. Wel benadrukken enkele lokale partijen hun onafhankelijkheid ten opzichte van lokale afdelingen die in hun beleving aan landelijke partijrichtlijnen gebonden zijn. Lokale partijen zijn soms wat kritischer op regionale samenwerking dan andere partijen of benadrukken het belang van de eigenheid van de eigen gemeente wat vaker. Het betreft hier echter kleine verschillen. Ook in zaken als profilering, kandidaatstelling en het schrijven van een verkiezingsprogramma is er geen één typische ‘lokale partij’ manier om dat te doen. En tegen de verwachting in zijn er ook met betrekking tot het verkiezingsbudget geen grote verschillen. Er is geen bijdrage van een landelijke partij, maar net als bij de andere partijen halen lokale partijen veel van hun geld uit de ‘vrijwillige’ afdracht van partijleden. Lokale partijen laten zien dat ook zonder subsidie een lokale campagne te voeren en te betalen is. Dat neemt niet weg dat lokale partijen hier benadeeld worden (zie voor meer over de kenmerken en ontwikkeling van lokale partijen: Euser 2010; Van Ostaaijen 2012).

Als toch wordt gezocht naar scheidslijnen tussen politieke partijen op lokaal niveau, dan is partijgrootte een wezenlijker onderscheid. Gevestigde partijen die in aantal behaalde stemmen en leden groter zijn dan de rest hebben enkele gezamenlijke kenmerken, zoals een hoger budget en meer actieve leden. Dat geldt zowel voor lokale partijen als lokale afdelingen. Ook nieuwe lokale partijen en nieuwe lokale afdelingen kennen overeenkomsten. Zij hebben vaak een wat kleinere, soms geïmproviseerde, organisatie en beperkter budget. Ook staan ze bij aanvang meer buiten de gevestigde partijen, met soms een opvallende veranderingsgezinde stijl. Ze moeten zich een plaats in het lokale bestel bevechten en worden niet meteen door andere politieke partijen en politici geaccepteerd (zie ook Euser 2010).

Literatuuroverzicht

- Algemeen Dagblad (2014a) *Een op drie wethouders financiën komt van VVD*, 6 maart 2014 (website).
- Algemeen Dagblad (2014b) *PvdA Geldrop zucht onder bedreiging en brandstichting*, 14 maart 2014 (website).
- Algemeen Dagblad (2014c) *En wéér stemt u op een blanke man van 51*, 15 maart 2014.
- Algemeen Dagblad (2014d) *Vijf gemeenten moeten stemmen hertellen*, 21 maart 2014 (website).
- Binnenlands Bestuur (2013a) *Campagnevoeren met spaargeld*, 6 december 2013.
- Binnenlands Bestuur (2013b) *Burgemeester werft raadsleden*, 22 november 2013.
- Binnenlands Bestuur (2013c) *Strijd tussen de stemhulpen*, 20 december 2013 (website).
- Binnenlands Bestuur (2014a) *VVD Heemskerk trekt zich terug na bedreigingen*, 3 februari 2014 (website).
- Binnenlands Bestuur (2014b) *Schiet een 'polfie' als je trots bent op je partij*, 18 februari 2014 (website).
- Binnenlands Bestuur (2014c) *Recordaantal partijen doen mee aan COC-kieswijzer*, 22 februari 2014 (website).
- Binnenlands Bestuur (2014d) *Pop-up stores voor campagne schieten de grond uit*, 25 februari 2014 (website).
- Binnenlands Bestuur (2014e) *Stemmen tellers melden zich massaal*, 24 februari 2014 (website).
- Binnenlands Bestuur (2014f) *Bewustwording centraal bij verkiezingscampagnes*, 26 februari 2014 (website).
- Binnenlands Bestuur (2014g) *Niet wat, maar waar ga je stemmen centraal in Leiden*, 27 februari 2014.
- Binnenlands Bestuur (2014h) *CDA-lijsttrekkers spreken zich uit tegen regulering wietteelt*, 6 maart 2014 (website).
- Binnenlands Bestuur (2014i) *Grijze gemeente heeft geen ouderenpartij*, 2 maart 2014 (website).
- Binnenlands Bestuur (2014j) *Alle kandidaat-wethouders onder de loep*, 11 maart 2014 (website).
- Binnenlands Bestuur (2014k) *Burgemeester van Roermond dreigt met aangifte om ronselen*, 13 maart 2014 (website).
- Binnenlands Bestuur (2014l) *Partijen weten nog weinig concreet hoe ze zorg willen aanpakken*, 26 februari 2014 (website).
- Binnenlands Bestuur (2014m) *Vaste plek onder de zon*, 28 februari 2014.
- Binnenlands Bestuur (2014n) *Interactief gemeenteakkoord is veel beter*, 14 maart 2014.
- Binnenlands Bestuur (2014o) *Kiezers hebben geen idee wie raadsleden zijn*, 18 maart 2014.
- Binnenlands Bestuur (2014p) *Krap helpt colleges maakt periode zonder kleerscheuren af*, 16 maart 2014 (website).
- Binnenlands Bestuur (2014q) *Veel post-verkiezingsperikelen*, 27 maart 2014 (website).
- Binnenlands Bestuur (2014r) *Vermeende ronselpraktijken Het Bildt en Bergen*, 17 maart 2014 (website).
- Binnenlands Bestuur (2014s) *'Stemmen zonder ID, dat mag toch niet'*, 24 maart 2014.
- Binnenlands Bestuur (2014t) *'Regenten' lastig van pluche te krijgen*, 9 april 2014 (website).
- Binnenlands Bestuur (2014u) *Pilots centraal stemmen: positief, maar...*, 21 maart 2014 (website).
- Binnenlands Bestuur (2014v) *'Beroemde' informateurs steeds vaker ingevlogen*, 25 maart 2014 (website).
- Binnenlands Bestuur (2014w) *'Natuur moet plek krijgen in collegeakkoorden'*, 21 maart 2014 (website).
- Binnenlands Bestuur (2014x) *College Den Haag stapte dichterbij*, 23 april 2014 (website).
- Binnenlands Bestuur (2014y) *De Partij van de Eenheid trekt zich terug na bedreigingen*, 24 januari 2014 (website).
- BMC (2014) *Gemeenteraadsverkiezingen 2014. Wie stemt, wat en waarom*, onderzoek uitgevoerd door Marcel Boogers en Lieke Salome.
- Boogers, M., Van Ostaaijen, J.J.C., Slagter, L. (2010) *Lokale kiezers: lokale keuzes? Onderzoek naar de achtergronden en betekenis van het stemgedrag bij de gemeenteraadsverkiezingen van 2010*, Tilburg: Tilburg University.
- Boogers, M. (2010) *Lokale politiek in Nederland, De logica en dynamiek van de lokale politiek*, Den Haag: Boom Lemma Uitgevers.
- Boogers, M. (2014) *Analyse van de exitpoll in de gemeente Enschede*, niet gepubliceerd.
- Brabants Dagblad (2014a) *Lokale politiek gaat Balkan achterna*, 25 februari 2014.
- Brabants Dagblad (2014b) *Meer kiezers of zuivere verkiezingen*, 14 maart 2014.
- CDA (2014) *Stadsmanifest. De stad is aan zet*, 14 februari 2014.
- Continu Onderzoek Burgerperspectieven (2013) *Burgerperspectieven 2013 | 4*, uitgave van het Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Dröge & Van Drimmelen (2014) *Achter gesloten deuren. Kansen voor de lobby in de periode na de gemeenteraadsverkiezingen*, geschreven door Tessa van Leeuwen, Onno Houtschild en Etienne Duchateau, Den Haag, 18 februari 2014.
- Elsevier (2014) *Lokalen en CDA grootst*, 29 maart 2014.
- Euser, B. (2010) *Lokale leiders. De opkomst van de geuzendemocratie*, Amsterdam: Atlas contact.
- Euser, B. (2014) *Analyse van de deelname van lokale partijen aan de verkiezingen van 2014*, niet gepubliceerd.
- Federatie Opvang (2014) *Gemeenteraadsverkiezingen 2014. Het uitoefenen van invloed door de leden van de Vereniging Federatie Opvang. Handreiking met praktische tips*, Amersfoort.
- Habets: Petra Habets Advies & Ontwikkeling (2014) *Resultaten enquête Griffier en gemeenteraadsverkiezingen 2014*,

Utrecht.

- Hendriks, F., Van Ostaaijen, J.J.C., Van de Krieken, K., Keijzers, M. (2013) *Legitimiteitsmonitor Democratisch Bestuur 2013. Een metamonitor van de legitimiteit van het democratisch bestuur in Nederland*, Den Haag: Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.
- I&O Research (2014a) *Kiezers wil na gemeenteraadsverkiezingen niet nog meer bezuinigen*, persbericht 17 februari 2014 (website).
- I&O Research (2014b) *Invloed landelijke politiek op gemeenteraadsverkiezingen nog steeds groot*, persbericht 17 februari 2014 (website).
- I&O Research (2014c) *Coalitiepartijen staan op verlies, lokale partijen boeken winst*, persbericht 19 februari 2014 (website).
- I&O Research (2014d) *Raadsleden moeten beter worden opgeleid*, persbericht 18 februari 2014 (website).
- I&O Research (2014e) *Opkomst kan hoger door stemmen via internet mogelijk te maken*, persbericht 17 februari 2014 (website).
- I&O Research (2014f) *Traditionele media nog steeds belangrijk bij gemeenteraadsverkiezingen*, persbericht 17 februari 2014 (website).
- JAN (2014) *JAN niet in Nederweeter coalitie*, nieuwsbericht op de website van JAN, 8 april 2014, geraadpleegd op 15 mei 2014.
- Kiesraad (2014) *Eindstand hertellingen gemeenteraadsverkiezingen*, nieuwsbericht op de website van de Kiesraad, 28 maart 2014.
- Necker van Naem (2013) *Onderzoek Wet financiering politieke partijen. Consequenties uitbreiding Wfpp naar decentraal niveau*, Den Haag.
- Necker van Naem (2014) *Geen gebrek aan kandidaten voor nieuwe gemeenteraad*, onderzoek gepubliceerd op de website van Necker van Naem, geraadpleegd op 13 maart 2014.
- Nieuwsuur (2014a) *Gebrek aan kandidaten gemeenteraad*, 5 januari 2014 (website).
- Nieuwsuur (2014b) *TV uitzending nieuwsuur*, 15 maart 2014.
- NOS (2014) *Steeds meer lokale partijen*, 2 maart 2014 (website).
- NRC (2014a) *Burgers die het niet meer interesseert – en lobbyisten die het gat vullen*, 1/2 maart 2014.
- NRC (2014b) *Een taxidienst van de partij die kiezers vervoert*, 13 maart 2014.
- NRC (2014c) *Lokale verslaggeving: snel, kort, goedkoop*, 11 maart 2014.
- NRC (2014d) *Stemmen zonder ID-bewijs: het kon in Tubbergen*, 20 maart 2014.
- NRC (2014e) *Leefbaar Rotterdam wist precies waar winst te behalen was*, 29 april 2014.
- NRC (2014f) *Voorkeursstemmen verstoren rangorde CDA*, 21 maart 2014.
- NRC (2014g) *Kan het Binnenhof leren van gemeentes?* Opinie Mark Chavannes, 3 mei 2014 (website)
- Oisterwijknieuws (2014a) *Oisterwijkse coalitie is gevormd*, persbericht op de website van Oisterwijknieuws, 24 april 2014, geraadpleegd op 15 mei 2014.
- Oisterwijknieuws (2014b) *AB lekt en ProO ligt*, persbericht op de website van Oisterwijknieuws, 3 mei 2014, geraadpleegd op 15 mei 2014.
- Van Ostaaijen, J.J.C. (2012) *Ondertussen in de lokale politiek. De ontwikkeling van lokale politieke partijen, de Leefbaar-beweging en Pim Fortuyn. Beleid en Maatschappij*, (39) 2, 194-201.
- Van Ostaaijen, J.J.C. (2013) *Hoestempteelenmaas.nl. Waarom kiezers in Peel en Maas stemmen of thuisblijven en wat lokale politici daaraan kunnen doen*, onderzoek van de Rekenkamercommissie Peel en Maas.
- Van Ostaaijen, J.J.C., Van der Krieken, K., Van Zuydam, S., Boluijt, B. (2014) *Wat zegt de Tilburgse kiezer? De resultaten van de exitpoll van de Tilburgse gemeenteraadsverkiezing 2014*, Tilburg: DEMOS – Centrum voor Beter Bestuur en Burgerschap, Tilburg University.
- Van Ostaaijen, J.J.C. (2014) *Hoe word je wethouder? Een onderzoek naar de transparantie en het democratisch gehalte van de wethoudersvoordracht*, *Bestuurswetenschappen*, nummer 2, pp. 68-84.
- Parool (2014) *Naar de stembus voor een gratis massage*, 19 februari 2014 (website).
- Platform31 (2014a) *Verkiezingen: 'Netwerksamenleving moet stap zetten naar netwerkzorg'*, 27 februari 2014 (website).
- Platform31 (2014b) *Kaarten geschud: fragmentatie en pragmatiek*, 25 maart 2014 (website).
- Platform31 (2014c) *Uitslagen gemeenteraadsverkiezingen 2014. Zetelverdeling en opkomstpercentages van de gemeenteraadsverkiezingen 2014 in de G4 en G32-steden*.
- Platform31 (2014d) *Samen! vormgeven aan de verzorgingsstad. Analyse collegeakkoorden gemeenteraadsverkiezingen 2014 van de middelgrote en grote steden*, persbericht op de website, geraadpleegd op 8 juni 2014.
- Platform31 (2014e) *Samen! vormgeven aan de verzorgingsstad. Analyse collegeakkoorden gemeenteraadsverkiezingen 2014*

van de middelgrote en grote steden.

- Raadslid.nu (2012) *Factsheet: agressie en geweld tegen raadsleden*, website Raadslid.nu, geraadpleegd op 7 februari 2014.
- Raadslid.nu (2014) *Forse vernieuwing gemeenteraad*, 27 maart 2014 (website).
- Rosema, M., Boedeltje, M. (2011) *Gemeenteraadsverkiezingen 2010: Een blik achter de schermen*, Twente: Universiteit Twente.
- RTV Drenthe (2014) *Myriam Jansen, gedoodverfde kandidaat-wethouder aan de kant gezet*, 8 april 2014 (website).
- TNS Nipo (2014a) *Gemeenteraadsverkiezingen gaan eindelijk echt lokaal*, website TNS Nipo, geraadpleegd op 27 februari 2014.
- TNS Nipo (2014b) *TNS NIPO Spiegelonderzoek onder raadsleden en kiezers*, website TNS Nipo.
- Trouw (2014a) *Raadsleden leveren veeleisend werk tegen schoonmakerstarief*, 10 maart 2014 (website)
- Trouw (2014b) *Kiezer hoort lokale politicus aan, maar denkt landelijk*, 1 februari 2014 (website).
- VNG Magazine (2014a) *Boekhouding lokale partijen transparanter*, 10 januari 2014.
- VNG Magazine (2014b) *Griffiers: meer externe informateurs*, 24 januari 2014.
- VNG Magazine (2014c) *Jeugdzorg stijgt met stip. Analyse partijprogramma's raadsverkiezingen*, 24 januari 2014.
- VNG Magazine (2014d) *Commissie onderzoekt perspectief steden*, 13 februari 2014 (website).
- VNG Magazine (2014e) *Hoe bereiden gemeenten zich voor op de verkiezingen?* 7 maart 2014.
- VNG Magazine (2014f) *Niet meer spookstemmen dan voorheen*, 10 april 2014 (website).
- Voerman, G., Boogers, M. (2011) *Rekrutering revisited: de kandidaatstelling voor de gemeenteraadsverkiezingen van 2010 vergeleken met 2006*, Groningen/Tilburg.
- Volkskrant (2014a) *Stemmen winnen vanuit een voormalige sekshop*, 4 maart 2014.
- Volkskrant (2014b) *Stempel VVD en PvdA meest zichtbaar*, 13 maart 2014.
- Volkskrant (2014c) *De karavaan. Op campagnepad. Hulp van boven verschilt nogal*, 17 maart 2014.
- Volkskrant (2014d) *Op de niet-stemmers is maar moeilijk grip te krijgen*, 19 maart 2014.
- Volkskrant (2014e) *Stations in trek*, 20 maart 2014.
- Volkskrant (2014f) *'Niet te lang neuzelen in de onderhandelingen'*, 26 maart 2014.
- Volkskrant (2014g) *Alleen maar lokale zorgen*, 15 maart 2014.
- Volkskrant (2014h) *Stemwijzers in trek*, 20 maart 2014.

Bijlage: Overzicht interviews

Gouda

- Beatrijs Lubbers, griffier, 20 januari 2014 en 9 april 2014.
- Alwin van Lune, projectleider verkiezingen gemeente Gouda, 20 januari 2014.
- Marianka Peters, journalist, 20 januari 2014.
- Jan de Koning, kandidaat-raadslid Gouda Positief / Gemeentebelangen Gouda, 5 maart 2014.
- Ed de Lange, lijsttrekker Gouda's 50+ partij, 5 maart 2014.
- Ton Wurtz, lijsttrekker OPA Gouda, 5 maart 2014.
- Theo Krins, lijsttrekker ChristenUnie, 5 maart 2014.
- Rogier Tetteroo, lijsttrekker en wethouder PvdA, 5 maart 2014.
- Mark Maijenburg, bestuurslid PvdA afdeling Gouda, 5 maart 2014.
- Bas Driesen, lijsttrekker TROTS, 15 maart 2014.
- Milo Schoenmaker, burgemeester Gouda, 9 april 2014.

Meppel

- Gert-Jan Fokkema, griffier, 10 februari 2014 en 24 maart 2014.
- Sipke Stelma, coördinator verkiezingen, 10 februari 2014.
- Ton Henzen, hoofdredacteur Meppeler Courant, 10 februari 2014.
- Bert Jansen, journalist, 10 februari 2014.
- Koos de Vos, lijsttrekker en wethouder PvdA, 19 februari 2014.
- Freek Schipper, kandidaat-raadslid PvdA, 19 februari 2014.
- Xander Topma, lijsttrekker SP, 19 februari 2014.
- Klaas Jan Dunnink, kandidaat-raadslid CDA, 19 februari 2014.
- Roelof Pieter Koning, lijsttrekker VVD, 20 februari 2014.
- Myriam Jansen, wethouder en kandidaat-raadslid Sterk Meppel, 20 februari 2014.
- Elisabeth Bakkenes, campagneleider en kandidaat-raadslid Sterk Meppel, 20 februari 2014.
- Rene Bijderwieden, kandidaat-raadslid D66, 20 februari 2014.
- Jan Westmaas, burgemeester, 24 maart 2014.
- Jeppe Oostenga, journalist RTV Drenthe, 24 maart 2014.

Voor het onderzoek van studenten in Oisterwijk en Nederweert hebben zij de volgende personen geïnterviewd

- Nelleke van Wijk, griffier gemeente Oisterwijk, 4 februari 2014 en 26 maart 2014.
- Kees van Elderen, lijsttrekker PGB, 18 februari 2014.
- Ruud van de Ven, lijsttrekker Algemeen Belang, 18 februari 2014 en 27 maart 2014.
- Ruud van der Star, lijsttrekker PrO, 20 februari 2014.
- Con van Beckhoven, lijsttrekker CDA Oisterwijk, 25 februari 2014.
- Laurens van den Bosch, campagneleider VVD Oisterwijk, 27 februari 2014.
- Wil de Kort, campagneleider PrO, 11 maart 2014.
- Joris van der Pijll, journalist Oisterwijknieuws.nl, 13 maart 2014.
- Theo van Ekerschot, voormalige fractievoorzitter PvdA Nederweert, 19 februari 2014.
- Henk Geraats, campagneleider CDA Nederweert, 19 februari 2014.
- Wim Kessels, campagneleider VVD Nederweert, 19 februari 2014.
- Mart Knapen, tweede op de lijst van JAN, 19 februari 2014.
- Harold Kuepers, journalist Nederweert24, 19 februari 2014 en 27 maart 2014.
- Hubert Mackus, lijsttrekker CDA Nederweert, 19 februari 2014 en 27 maart 2014.
- Martin Stroomer, tweede op de lijst van VVD Nederweert, 27 februari 2014.
- Maan Vaas, tweede op de lijst van PvdA Nederweert, 19 februari 2014.

Voor het aanvullende onderzoek van studenten naar bovenlokale actoren hebben zij de volgende personen geïnterviewd:

- Klaas Dijkhoff, nationaal campagneleider VVD, 3 april 2014.
- Hans van Heijningen, lid nationaal campagneteam, 28 maart 2014.
- Coen Brummer, persvoorlichter D66 en lid landelijk campagneteam, 4 april 2014.
- Peter Noordhoek, oud-campagneleider CDA Zuid-Holland, 25 februari 2014.
- Reint Rengers, campagneleider GroenLinks Zeeland, 24 februari 2014.
- Bas Werker, regiovoorzitter D66 Brabant en voorzitter D66 Tilburg, 27 februari 2014.
- Gert-Jan van Agtmaal, campagneleider ONS-Etten-Leur, 28 februari 2014.

- Jeroen van Dijen, campagneleider SP Middelburg, 24 februari 2014.
- Rik Dijkhoff, campagneleider VVD Best, 31 maart 2014.
- Dwayne Heuvelmans, campagneleider GroenLinks Weert, 21 maart 2014.
- Wouter van der Spoel, oud-campagneleider PvdA Dordrecht, 1 april 2014.
- Rogier Verkroost, campagneleider D66 Eindhoven, 18 februari 2014.
- Frank van Hulle, campagneleider en lijsttrekker TOP/Gemeentebelangen Terneuzen, 17 februari 2014.
- Cees Liefing, campagneleider en lijsttrekker PvdA Terneuzen, 17 februari 2014.
- Tijm Corporaal, lijsttrekker GroenLinks Houten, 13 maart 2014.
- Gerdien Rots, lijsttrekker ChristenUnie Zwolle, 13 maart 2014.
- Bart Smals, campagneleider VVD Delft, 20 maart 2014.
- Rens Raemakers, lijsttrekker D66 Leudal, 25 maart 2014.
- Bob Jansen, campagneleider SP Tilburg, 28 maart 2014.